

Arkivsaksnr. 24/1465

<u>Sak</u>	<u>Utvalg</u>	<u>Dato</u>
008/24	Sametingsrådet – plenumsaker	23.01.2024-25.01.2024
006/24	Sametingets plenum	05.03.2024-08.03.2024
003/24	Oppvekst-, omsorg- og utdanningskomiteen	20.02.2024-23.02.2024

Sannhet og forsoning - Menneskelige omkostninger

Saksfremlegg

Dette er Sametingets første behandling av Sannhets- og forsoningskommisjonens (heretter omtalt som kommisjonen) rapport (heretter omtalt som rapporten). Denne saken berører en rekke menneskelige konsekvenser av fornorskningen, som er overordnet tema uten egen pilar i kommisjonens tiltakskapittel. Rapporten gir et tydelig bilde av at de menneskelige omkostningene av fornorskningen er alvorlige. Temaer som tap, vold, diskriminering, traumer, skam og mindreverd er gjennomgående. Det samme er fortellinger om motstand og mestring. Dette er blant temaene som vil bli berørt i denne rapporten.

Denne saken tar utgangspunkt i flere underkapitler i Del II Historisk kartlegging, blant annet de som omtaler bortsetting av barn på Røros, raselære og fysisk antropologi, skolesituasjonen og internater. Saken bygger også på følgende kapitler: 12 Helse- og sosialpolitiske utfordringer, kapittel 14 Rettferdsvederlag, kapittel 17 Velferdsstatens svikt i Divtasvuodna/Tysfjord og kapittel 24 Holdninger til samer, kvener, norskfiner og skogfiner. Kommisjonen har foreslått tiltak i kapittel 26 fordelt på fem pilarer. Saken behandler tiltak foreslått under pilar 4 Forebygging av konflikter (nummerert som 4.x), pilar 5 Implementering av regelverk (nummerert som 5.x), samt forslag til tiltak kommisjonen har fremmet i tekst gjennom rapporten, men som ikke er å finne i

kapittel 26 Tiltak (uten nummerering). Videre foreslås egne tiltak fra Sametinget innenfor temaer Sametingsrådet vurderer at kommisjonen ikke følger opp sine egne funn med tiltak (uten nummerering).

Videre i saksfremlegget følger en redegjørelse av ulike områder hvor fornorskningsspolitikk og urett har skapt menneskelige omkostninger, samt behov som kommisjonen har avdekket.

FNs erklæring om urfolks rettigheter artikler 2, 4, 5, 7, 8, 12, 15, 24 er særlig relevante for denne saken.

Uhelse, historisk traume og fornorskningssår

I kapittel 12 har kommisjonen en grundig gjennomgang av hvordan fornorskningsspolitikken kan ha bidratt til uhelse for den samiske befolkningen. De skriver om blant annet om både traumer og psykisk uhelse, samt fysisk helse. De henviser til SAMINOR-undersøkelsenes funn om at «det er små forskjeller mellom den samiske befolkningen og den øvrige befolkningen når det gjelder hvordan man vurderer egen helse», men viser samtidig til andre undersøkelser som indikerer større psykisk uhelse blant samer.

Kommisjonen vurderer grundig begrepet historisk traume. De skriver om det som en kollektiv opplevelse som påvirker generasjoner, og som har kommet på bakgrunn av flere hendelser over et større tidsrom. De vurderer historisk traume spesielt i relasjon til opplevelser fra internatskoler. Kommisjonen lanserer begrepet fornorskningssår: «Begrepet «fornorskningssår», eller sår etter fornorskingen, brukes som en fellesbetegnelse på psykologiske skadevirkninger som henger sammen med historiske traumer knyttet til fornorskingen». De viser her til at begrepet kan romme en lang rekke faktorer, fra internatopplevelser til hets og diskriminering, språktap og endrede relasjoner i familier. De oppsummerer slik: «På et personlig nivå er konsekvensene at identitet, det å være samisk, blir en prestasjon, og at skam og undertrykkelse, også dine foreldres eller forfedres, internaliseres og blir en del av den du er. I sum kan disse forholdene påvirke psykisk helse i form av angst, depresjon, ensomhet, sorg og sinne»

Vold og overgrep

Sannhet- og forsoningskommisjonens rapport gir grundig dokumentasjon på at samer har blitt utsatt for mange former for vold opp igjennom historien, og at denne volden strekker seg langt tilbake i tid. Allerede på 1600-tallet var «finnjaging» et kjent begrep i sørsamisk område. Rapporten dokumenterer flere tilfeller av voldelige angrep mot samer og rein – og ikke bare i sørsamisk område. For første gang er det dokumentert at samiske barn fra fattige familier ble tatt fra sine foreldre og slekt på Plaassje/Rørros, og plassert i norske familier på midten av 1800-tallet. Kommisjonen beskriver hvordan denne fattigdommen må forstås som et resultat av at samene hadde blitt fratatt land og ressurser, som følge av jordbrukskolonisering. Skallemaalinger og andre maalinger av samer, samt fjerningen av levninger fra gravplasser er også eksempler på grov urett. Rapporten inneholder flere personlige fortellinger fra internatskoler, med beretninger om at fysisk straff, nedverdiggende behandling, fysisk vold og seksuelt misbruk var en del av hverdagen for mange barn. Videre dokumenterer rapporten hvordan overtrampene mot den samiske befolkningen fortsatte, også etter at den offisielle fornorskningsspolitikken var avsluttet. Dette er eksemplifisert gjennom fortellingene om hvordan samiske barn ble behandlet på skolen i Runngu/Spansdalen, stemplet som evneveike og sendt på spesialskole – utelukkende fordi de var samiske.

Rapporten inneholder også et eget kapittel om velferdsstatens svikt i Divtasvuodna/Tysfjord. Dette kapittelet viser de sammensatte årsakene til vold og overgrep. Kommisjonen skriver at det er «et dokumentert eksempel på hvordan velferdsstatens sviktet den samiske befolkningen. I Divtasvuodna/Tysfjord kan en se hvordan fornorskningsspolitikken påvirket majoritetssamfunnet i retning av negative holdninger til de samiske miljøene, og hvilke konsekvenser disse negative holdningene fikk for den samiske befolkningen. Fornorskningsspolitikken ble i disse kommunene videreført lenge etter at fornorskningsspolitikken formelt var avsluttet». Generasjoner med undertrykkning i samfunn som Runngu/ Spansdalen og Divtasvuodna/ Tysfjord, har ført til at mange samer i liten grad har tillit til majoritetssamfunnet og myndigheter.

I rapportens kapittel 12 om helse- og sosialpolitiske utfordringer skriver kommisjonen at flere samer enn ikke-samer blir utsatt for vold, og henviser til SAMINOR 2-undersøkelsen, som dokumenterer dette. Undersøkelsen ble gjennomført i 25 kommuner i Nord-Norge og Trøndelag. Blant samiske kvinner oppga 49 % å ha opplevd vold igjennom livet, mens tallet var 40 % blant samiske menn. Til sammenligning oppga 40 % av ikke-samiske kvinner og 23 % av ikke-samiske menn å ha opplevd vold. SAMINOR 2 dokumenterer også at voldsutøveren hovedsakelig er en bekjent av den voldsutsatte, men i første rekke en person utenfor familie og slekt. Det er også en sterk sammenheng mellom vold i barndom og psykiske plager og kroniske smerter som voksen. Dette samsvarer med internasjonal forskning, som viser at urfolk rapporterer høyere forekomst av vold og seksuelle overgrep enn majoritetsbefolkningen.

Årsakene til vold og overgrep i Sápmi er mange og sammensatte, men kommisjonen understreker at dette må forstås i lys av statens forforskning av den samiske befolkningen. Kommisjonen bemerker også at det er behov for mer kunnskap og forskning om hvordan vold og overgrep kan forebygges i Sápmi.

Kommisjonen peker på at det er behov for mer kunnskap om hvordan erfaringer fra kulturell assimilering, forskyvninger av kjønnsrollemønstre, internatskoler har påvirkning gjennom flere generasjoner. Kommisjonen foreslår også at det iverksettes tiltak for å sikre at samiske kvinner og barn blir fullt ut beskyttet og sikret for enhver form for psykisk, fysisk og seksuell vold.

Selvmondsatferd

I kapittel 12 av kommisjonens rapport defineres selvmordsatferd (selvmordstanker, forsøk og selvmord) som et folkehelseproblem i den samiske befolkningen. Det vises blant annet til en studie i Norge i tidsperioden 1970–1998 som fant om lag 30 % høyere dødelighet i selvmord i den samiske gruppen enn i den øvrige nord-norske befolkningen. Spesielt stor var forskjellen blant unge (15–24 år), hvor risikoen var fordoblet. Forfatterne mener at opphoping («cluster») av selvmord i små lokalsamfunn kan bidra til å forklare den høyere selvmordshyppigheten blant unge samer. Når det gjelder urfolk, understreker både WHO og Sannhets- og forsoningskommisjonen at selvmord må forstås i relasjon til kolonialisering og påfølgende kulturell og språklig assimilasjon. WHO tilskriver økt selvmordsrisiko blant urfolk til tapt autonomi knyttet til landområder, politikk og økonomi, og tap av kultur og språk; dette er forhold som på både individ- og befolkningsnivå kan knyttes til økt forekomst av depresjon, isolasjon og opplevd diskriminering, noe som videre bidrar til å øke risikoen for selvmord.

Kommisjonen konstaterer at selvmordsadferd er et alvorlig folkehelseproblem i den samiske befolkningen, og at det er behov for kulturelt tilpassende forebyggende tiltak, behandling av suicidale, samt oppfølging av etterlatte.

Rusmisbruk

I rapporten kan en lese dette sitatet fra et av intervjuobjektene til kommisjonen:

«Verre gikk det med min bror, han er rusmisbruker i dag. Det er en samfunnskostnad, som samfunnet ikke tenker på. Man kjører på. Man kjører på med rasisme, stigmatisering, overgrep og kan ikke se for seg konsekvensene av hvor kostbart det er for samfunnet, hvor enormt krevende og kostbart det er for samfunnet.»

Kommisjonen utgreier ellers ikke problemstillingen om hvorvidt det er en sammenheng mellom forforskningen og bruk av alkohol og narkotiske stoffer i det samiske samfunnet. Det er heller ikke undersøkt hvordan tilstanden er på feltet i dag i samiske miljøer.

Hatefulle ytringer og diskriminering

I sin definisjon og beskrivelse av for forskningspolitikk innledningsvis i rapporten, skriver kommisjonen at «oppmuntring, tvang, aktiv diskriminering, usynliggjøring og motarbeiding» var blant strategiene som myndighetene tok i bruk for å gjøre samer norske. Kommisjonens granskning viser at nedvurdering av samisk

kultur var en del av fornorskingspolitikken. Analysen av de personlige historiene kommisjonen har mottatt, viser at diskriminering er et av de mest fremtredende temaene. I fortellingene knyttes opplevd diskriminering ofte til temaer som språk, til oppvekst og utdanning og til møter med forvaltning og myndigheter. I kapittel 24 viser kommisjonen til flere undersøkelser som avdekker at negative holdninger til samer, erfaringer med hatefulle ytringer og hets, mobbing, og diskriminering i møte med offentlig forvaltning. Det er av et slikt omfang at kommisjonen beskriver det som et alvorlig samfunnsproblem, som kan stå i veien for samers rettigheter og gjøre at enkelt velger å skjule sin identitet. Kommisjonen trekker fram at reindrifta er særlig utsatt: I forskningsprosjektet Reindriftas hverdag svarte 95 % at de ofte møtes med mistro og negativitet på grunn av sin reindriftstilhørighet, 68 % melder om trakassering, og 57 % har vært utsatt for trusler, skadeverk eller vold fra personer utenfor reindriften.

Å bli diskriminert over tid kan påvirke helsa negativt. I SAMINOR 1-undersøkelsen (2003–04) rapporterte samer og kvener høyere nivåer av stress. Etnisk diskriminering var også sterkt knyttet til stress i denne studien. I en annen SAMINOR 1-publikasjon kan en lese at samer bosatt på kysten eller i sørsamisk området, som rapporterte å ha vært utsatt for etnisk diskriminering, også hadde høyere forekomst av hjerte- og karsykdom, diabetes og fedme, samt at dette kan skyldes stresseksposering over tid på grunn av nevnte diskriminering. Årsakssammenhengene er uklare, men flere studier viser en sammenheng mellom kronisk stress og somatisk sykdom.

Kommisjonen påpeker at det er mangelfull forskning på diskriminering av samer. Under pilar 4 Forebygging av konflikter, skriver kommisjonen at de slutter seg til forslagene fra Ytringsfrihetskommisjonens (NOU 2022: 9) forslag til tiltak for å motvirke hat og diskriminering overfor urfolk og minoriteter. Ytringsfrihetskommisjonen foreslår blant annet at det utarbeides en handlingsplan mot diskriminering av samer og nasjonale minoriteter som er særlig utsatt for hets og sjikane. De peker også på at synligheten til og kunnskapen om samer og nasjonale minoriteter i skolen må økes.

Internatliv og tapt skolegang

I kommisjonens mandat er det nevnt at kommisjonen særlig skal vurdere skolevesenets rolle. Opplæring og utdanning er et gjennomgående tema i rapporten og et av de mest fremtredende temaene i de personlige fortellingene. I mer enn 100 år ble skolen brukt av myndighetene til å fremme språklig og kulturell assimilering, til marginalisering og usynliggjøring av den samiske folkegruppen. Fornorskingspolitikken var slik med på å forme norsk skole. Målet om assimilasjon hadde konsekvenser for innholdet i skolen, for undervisningsmetodene og for utbyttet samiske og kvenske elever fikk av skolegangen. I årene under og etter andre verdenskrig var det mange samer i Nord-Troms og Finnmark som fikk lite eller ingen undervisning, og den undervisningen de fikk var på et fremmed språk.

Likevel var fornorskingspolitikken verken endimensjonal eller statisk. Det var til dels store geografiske forskjeller når det kom til praktiseringen av politikken, og gjennomføringen varierte i løpet av perioden politikken var offisiell. Det er også mange eksempler på at lærere ikke bare var lydige redskaper i fornorskningens tjeneste. Det er også samer som kan fortelle om en skolehverdag med vennskap og samhold.

Kommisjonen skriver at flere har fortalt om tapt skolegang eller en skolegang som ikke ga læringsutbytte, og om begrensninger og problemer de har hatt som voksne som følge av dette. Opplevelser av ikke å forstå eller bli forstått går igjen, det gjør også opplevelsen av mindreverd. Det er eksempler på at barn ble utsatt for nedverdiggende behandling, fysisk og psykisk vold, fra lærere andre ansatte på skolen, og medelever. At barn ble skilt fra foreldre og slekt, skapte også sår innad i familier. Kommisjonen skriver at mange opplevde å miste kontakt med familien, og bli fremmede i sitt eget lokalsamfunn.

Det foreligger få studier på gruppenivå som kan belyse om personer med og uten internatskoleerfaringer skiller seg vesentlig fra hverandre når det gjelder faktorer som kan påvirke helsa. En studie fra SAMINOR 1- og 2-undersøkelsene viste at deltakere med internatskoleerfaringer i noe større grad rapporterte lavere utdanning, å være røykere og ha vært utsatt for diskriminering og vold. Utdanning, inntekt og generell sosioøkonomisk status er sterkt knyttet til helse. Det er et universelt fenomen at de som har lang utdanning og god økonomi, i gjennomsnitt lever lenger og har færre helseproblemer enn de som har kortere utdanning og dårligere økonomi. Dog er det ukjent om dette er gyldig for samer som gruppe. Generelt har samiske menn lavere utdanning enn

ikke-samiske menn, viser SAMINOR-undersøkelsene og Fylkeshelseundersøkelsen i Troms og Finnmark. Fylkeshelseundersøkelsen i Nordland viser små etniske forskjeller i utdanningslengde. Det er sannsynlig at statens fornorskningsspolitikk har påvirket utdanningsnivået i den samiske befolkningen; de mange hundre vedtakene om utbetaling av billighetserstatning fra staten utgjør nok dessverre kun en liten andel av de samer som har tapt skolegang som en følge av statens fornorskningsspolitikk.

I sin rapport skriver kommisjonen om hvilke konsekvenser tapt skolegang har hatt for de menneskene det gjelder. Noen kan den dag i dag hverken skrive samisk eller norsk, og er derfor svært avhengige av bistand fra andre i et samfunn hvor man er svært avhengig skriftspråk. Dette har naturlig nok hatt konsekvenser for arbeidsmuligheter, og dermed også økonomi og livsutfoldelse. Kommisjonen skriver også at mange beskriver seg som tapere i samfunnet, og at det føles nedverdiggende og krenkende å være avhengig av andre. Kommisjonen skriver at personer med tapt skolegang ønsker at norske myndigheter erkjenner at de er en gruppe som er kommet særlig uheldig ut, gir en beklagelse for den uretten staten har påført dem gjennomgang fornorskningsspolitikken, og gir økonomisk oppreisning.

I dag er det mulig å søke om rettferdsvederlag (tidligere billighetserstatning), gjennom en egen særordning for samer og kvener som har tapt skolegang. Men kommisjonen påpeker at kravene for å få søknadene innvilget er svært smale: Du må ha tapt minst 1,5 års skolegang under eller rett etter andre verdenskrig, og hatt samisk eller kvensk/finsk som morsmål. Det er også krav til dokumentasjon. Dette har gjort at søknader fra personer født like etter andre verdenskrig eller som har begrunnet søknaden med fornorskningsspolitikken alene, er avvist. Videre er det meste av infoen på søknadssiden kun tilgjengelig på norsk, noe som skaper høy terskel for å søke for personer som har lite eller ingen norskkunnskaper. Standardutbetalingen for rettferdsvederlag er på 70 000 kr, noe som er betydelige lavere enn hva personer med tapt skolegang har krevd. De siste årene har det vært få søkere til ordningen, og det foreligger lite kunnskap om hvor mange av de berettigede som ikke har søkt, eller hva som er bakgrunnen for det. Kommisjonen anbefaler derfor at det vurderes om ordningen slik den er i dag bør endres, slik at flere får muligheten til å søke.

Kommisjonen foreslår ingen direkte tiltak knyttet til samiske internatbarn, men det er rimelig å anta at disse er blant individene som vil kunne være målgruppe for en beredskapsløsning for akutt, psykososial støtte for voksne som kommisjonen foreslår under pilar 4 forebygging av konflikter.

Sosiale forhold og levekår

Kommisjonen skriver om sosiale forhold og levekår i kapittel 12. De beskriver at det ikke er statistikk som forteller om inntektsforskjeller mellom den samiske og norske befolkninger, men de viser til lavere inntektsnivå og sysselsetting i nordsamiske områder og til lavere utdanning blant menn. Kommisjonen viser til dokumentasjon av fattigdom i Finnmark på tidlig 1900-tall gjennom å vise til medisinalundersøkelser. De omtaler blant annet en mulig sammenheng mellom levekår og forskjellen i levekår og helseutfordringer, og eksemplifiserer det med å vise til Bugøynes-undersøkelsene på 1970-tallet som konstaterte høyere kolesterolverdier blant samer og kvener enn blant innflyttede nordmenn. «Arbeidshypotesen var at en oppvekst i fattigdom etterfulgt av gode levekår senere i livet førte til høyere risiko for hjerte- og karsykdommer». Kommisjonen vurderer også reindriftssamers helsetilstand i relasjon til levekår og diskriminering.

Kommisjonen konkluderer med at det er behov for mer kunnskap og forståelse for sammenhengene mellom traumer etter fornorskningsspolitikken og blant annet levekår. Rapporten tilbyr ingen videre analyse av eventuelle fattigdomsutfordringer i dagens samiske samfunn.

Utvikling av likeverdig helsetjenester

Kommisjonen stiller spørsmålet ved om helsevesenet er innrettet slik at det fører til fornorskning, da det i liten grad er basert på samisk språk- og kulturforståelse. Lovgivingen er omfattende, og den politiske viljen er til stede,

men undersøkelser viser at intensjonene ikke blir fulgt opp i helseinstitusjonene.

På begynnelsen av 2020-tallet kartla NORCE kompetansen i samisk språk og kultur hos offentlige myndigheter i forvaltningsområdet for samisk språk. 13 kommuner var til da innlemmet i forvaltningsområdet. Undersøkelsen viste at de fleste forvaltningskommunene manglet samisk kompetanse i primærhelsetjenesten. Det var heller ikke like stor bevissthet i alle kommuner rundt hvorvidt brukeren eller pasienten var samisk eller hadde samisk bakgrunn. Én av forklaringene på dette er at det ikke finnes noe økonomisk incentiv som motiverer kommunene til å oppfylle innbyggernes rettigheter til å bruke samisk språk innen helse- og sosialsektoren og i barnevernet.

En uløst konflikt mellom Helse Nord RHF og Sámi klinihkka/SANKS knytter seg til sistnevntes organisatoriske plassering i spesialisthelsetjenesten. Sámi klinihkka er i dag underlagt Helse Finnmark HF, til tross for at klinikken har en nasjonal kompetansetjenestefunksjon.

Kommisjonen skriver at det mangler i særlig grad kunnskap om kommunenes tilbud av likeverdige tjenester til den samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske befolkningen, og erfaringen med disse.

Kommisjonen foreslår i pilar 5 Implementering av regelverk på at det er nødvendig med en styrket innsats i helse- og omsorgssektoren på kommunalt nivå, for å bøte på manglende implementering og for å oppnå likeverdig tjenesteyting. Se også plenumssak Sannhet og forsoning - Pilar 5: Implementering av regelverk for ytterligere beskrivelse og tiltak som omhandler manglende implementering av regelverk.

Kommisjonen beskriver at gjennom innhenting av personlige historier fra de berørte miljøene har den «erfart at det mangler en kultur- og språkkompetent beredskapsløsning for akutt, psykososial støtte for voksne. Kommisjonen mener at det er behov for et sikkerhetsnett for miljøene som er berørt av fornorskingspolitikken, og at en slik beredskap vil være særlig viktig under forsoningsprosessen».

Barnevern

Kommisjonen har vurdert om barnevernet er benyttet i fornorskingspolitikken gjennom bevisste og alvorlige inngrep i familielivet for å assimilere barn av samer, kvener og skogfinner inn i det norske samfunnet. Kommisjonen har ikke funnet dokumentasjon for at barneverntjenester var tenkt som en systematisk del av fornorskingspolitikken eller i praksis ble tildelt en slik oppgave etter andre verdenskrig.

Selv om barnevernet ikke målbevisst er blitt brukt for å fornorske barn, har barnevernet i praksis virket fornorskende, ikke minst ved plasseringer av samiske og kvenske barn i norske familier og i norskspråklige institusjoner, skriver kommisjonen.

Minoriteter i minoriteten

Samer med funksjonsnedsettelse opplever mobbing og diskriminering, enten på grunn av sin samiske bakgrunn eller sin funksjonsnedsettelse, eller begge deler, skriver kommisjonen. Samer med utviklingshemming synes å ha dårligere psykisk helse enn personer med utviklingshemming uten samisk bakgrunn. De er også mer utsatt for å bli snakket stygt til, truet, og utsatt for vold enn personer med utviklingshemming uten samisk bakgrunn. Generelt kan det å være en minoritet i minoriteten gjøre at man blir ekstra utsatt for diskriminering, og det er noe også samer med normbrytende seksuell orientering eller kjønnsidentitet har erfaring med.

Kommisjonen viser til forskning om at kjønnsroller, familieband, religion, tradisjoner og fordommer gjør det vanskelig å stå frem som skeiv i samiske miljø. En ekstern utredning bestilt av kommisjonen påviser endringer i kjønnsroller og familiestruktur som følge av statlige tiltak i reindrifta. Fornorskingspolitikkenes påvirkning på normer knyttet til kjønn, kjønnsidentitet og seksuell orientering i det samiske samfunnet omtales ikke nærmere i rapporten.

Kommisjonen omtaler heller ikke hvordan velferdsstatens oppfølging av mennesker med funksjonsnedsettelse kan ha bidratt til fornorskning eller hatt en fornorskende effekt. Norges Døveforbund ser eksempelvis i sin høringsuttalelse med stor bekymring på at døve som gruppe ikke er omtalt i rapporten, og de peker på hvordan

praksisen med å sende samiske elever på døveskole har bidratt til fornorskning.

Kommisjonen skriver at den «ser behov for økt kunnskap og forskning om behovene og tilbudene til samer og kvener/norskfinner med nedsatt funksjonsevne.»

Kommisjonen anbefaler økt og bedre samarbeid på tvers av landegrensene om hvordan man skal styrke rettighetene til samer og kvener/norskfinner med funksjonsnedsettelse.

Kommisjonen foreslår at Sametingene i Norge, Sverige og Finland inkluderes i det nordiske samarbeidet om funksjonshemning og funksjonsnedsettelse, og at lokalsamfunn forankres bedre og tettere til dette samarbeidet.

Kriminalomsorgen

Selv om samisk språk og kultur i større grad enn tidligere blir tatt hensyn til i kriminalomsorgen, og selv om soningsforholdene har blitt bedre, er det likevel vanskelig å avgjøre om soningsforholdene i dag kan sies å være likeverdige, konkluderer kommisjonen. Likeverdige soningsforhold tilsier at kriminalomsorgen har gode rutiner og legger praktisk til rette for samisk språk og kultur. Dette innebærer også at kriminalomsorgen sikrer at andre offentlige tjenester de innsatte er i kontakt med innehar nødvendig kompetanse innen samisk språk og kultur.

Kommisjonen skriver at det er «av stor betydning å få hevet den samiskspråklige og kulturelle kompetansen innenfor kriminalomsorgen.

Videre stiller kommisjonen spørsmålsteget ved om etnisitet fanges godt nok opp i inntaket for soning, og slår fast at det er behov for å utrede hvordan etnisitet og språkbruk kan registreres på en måte som ivaretar personvernet, for eksempel gjennom inntakssamtalene til soning. Det hadde også vært av betydning om Politidirektoratet eller flere politidistrikter og konfliktråd gikk inn i nettverksforumet for justissektoren.

Skjelettmaterialet etter raseforskningen

Kommisjonen omtaler den fysiske antropologiens praksis med oppgraving av skjeletter fra urgraver og samiske kirkegårder. Eksempler på dette finnes fra både Finnmark, Troms og Nordland, og det vises til at denne raseforskningen ble finansiert av myndighetene.

Kommisjonen skriver spesielt om de skoltesamiske skjelettene som ble solgt til statsstøttet raseforskning i 1915, og ført til Universitetet i Oslo (UiO). Det ble gjennomført en gjenbegravning i Neiden/Njauddâm i 2011, men dette gjelder ikke alle de skoltesamiske levningene. Kommisjonen beskriver videre prosessen som har foregått i ettertid, og dilemmaer knyttet til valg av gravsted. De nevner Nasjonalt utvalg for forskning på menneskelige levninger (skjelettutvalget) sine anbefalinger og avtalen som foreligger mellom Universitetet i Oslo og Sametinget om «Forvaltning av samiske menneskelige levninger ved De Schreinerske Samlinger».

Kommisjonen viser til at det skal gjennomføres en prosess hvor de berørte partene blir hørt før det fattes en endelig avgjørelse. Kommisjonen beskriver at gjenbegravninger «kan være et uttrykk for erkjennelse og beklagelse for tidligere tiders urett, samtidig som de representerer en rituell tilbakeføring til etterkommerne av de døde og av kulturarv».

Tillitsmangel og motstandsdyktighet

Kommisjonen er ved flere anledninger inne på en manglende tillit mellom den samiske befolkningen og myndighetene. Eksempelvis nevnes det at forholdet til barnevernet for mange er preget av distanse og manglende gjensidig tillit. «Mange år med undertrykking og diskriminering har vært med på å skape avstand og manglende tillit mellom den lulesamiske befolkningen og offentlige myndigheter» skriver kommisjonen i kapittel 17 Velferdsstatens svikt i Divtasvuodna/Tysfjord. Kommisjonen sier at det er knyttet usikkerhet til den sosiale og politiske tilliten samer har til samfunnsinstitusjoner. Samtidig peker den på at de ut fra sitt intervju materiale kan se en fellesnevner der samer peker på at møtet med forvaltningen preges av et misforhold der norske verdier, språk og normer dominerer, blant annet innenfor helsevesen og kommunal forvaltning. Manglende

implementering av rettigheter har ført til manglende tillit mellom deler av minoritetsbefolkningene og myndighetene.

Rapporten gir samtidig en grundig dokumentasjon av motstand mot fornorskningen. Det er fortellinger om samer som organiserte seg og mobiliserte politisk og kulturelt, foreldre som protesterte mot fornorskningen av deres barn, og personer som ikke ga opp samisk språk, kultur og levevei. Kommisjonen skriver at det ikke er noen selvfølge at noen skulle kunne kalle seg samer etter den langvarige og intensive fornorskningsperioden. Dette vitner om en sterk mostandsdyktighet, og kommisjonen peker på at denne styrken er viktig å ta med seg i vedlikehold og utvikling av samisk fremtid.

Høringsuttalelser

Sametingsrådet har hatt kommisjonens rapport på høring med frist 31. oktober 2023. En mer detaljert beskrivelse av dette er i den overordnede saken om rapporten.

Det synes å være et gjennomgående tema i høringsuttalelsene at fornorskning og urett har hatt store menneskelige omkostninger. Psykisk og fysisk helse og muligheter til å leve verdige liv er viktig for fremtidig forsoning. Dette tydelige trekket i høringsuttalelsene er del av bakgrunnen for hvorfor Sametingsrådet har valgt å fremme dette som en egen sak.

Flere instanser slår fast at tilbakeføringen av menneskelige levninger er viktig. Andre igjen påpeker behovet for språklig og kulturelt tilrettelagte helse- og omsorgstjenester, og behovet for bedre opplæring og tjenestestøtte til alle som yter offentlige tjenester til den samiske befolkningen. Det at samiske pasienter og brukere ikke får oppfylt sine språklige og kulturelle rettigheter i møte med den offentlige helse- og sosialtjenesten (manglende implementering) omtales som pågående fornorskning. Sametingets eldreråd foreslår i sin uttalelse å etablere en fast fjernkonsultasjonsordning med samisktalende leger.

Flere peker på behovet for mer forskning på fornorskningens konsekvenser og samisk helse idag. I den sammenheng fremmes også viktigheten av grenseoverskridende samarbeid innen helsefeltet.

Kystsamene mener utsatte grupper i det sjøsamiske samfunnet har betalt prisen for fornorskningen med bl.a. psykisk uelse, rusavhengighet og fysisk sykdom. De peker på internatopplevelser, tvangsbehandlinger på psykiatriske institusjoner og mobbing, og at dette er mennesker som bør tilbys erstatning. Sáráhká peker på det samme, men for utsatte grupper i det samiske samfunnet generelt.

I tillegg høringen er det i denne saken relevant å nevne at Sametingsrådet har møtt foreningen Utdanningsskadelidte av annen verdenskrig (USKAV) og avholdt folkemøte i Rungu/Spansdalen for å få deres innspill i behandlingen av kommisjonens rapport.

3.0. Vurdering

Sametingsrådet mener at Sannhets- og forsoningskommisjonen (heretter kalt kommisjonen) sin rapport gir grundig dokumentasjon av at fornorskningspolitikken og urett har skapt store menneskelige omkostninger.

Sametingsrådet anser at det er god grunn til å konkludere med at fornorskningspolitikken direkte og indirekte har bidratt til faktorer som enda i dag påvirker samers helse, levekår og livskvalitet negativt. Kommisjonen omtaler fornorskningssår. Dette fremstår som et godt begrep som inkluderer historiske traumer og menneskelige konsekvenser enkeltpersoner bærer på. Sametingsrådet mener at det samiske samfunnet bærer på store kollektive sår i form av samfunnsutfordringer. Disse kan beskrives som fornorskningsskader på det samiske samfunnet.

Sametingsrådet mener at samfunnsforhold som vold og overgrep, selvmordsadferd, hatefulle ytringer, diskriminering og rusmisbruk delvis kan anses som indirekte fornorskningsskader, selv om alle slike utfordringer på samfunnsnivå alltid vil ha flere drivende faktorer. Internatliv, raseforskning og barnevernsomsorg er også

faktorer fra fornorskningen som har skapt fornorskningssår som enda preger våre samfunn. Sametingsrådet har valgt å samle flere fornorskningssår og -skader i en samlet sak, på grunn av omfang og samlet belastning på vårt samfunn. Sametingsrådet mener det trengs et stort sett med reparerende tiltak for å bøte på disse sår og skader etter fornorskningen.

Tillitsmangel mellom deler av den samiske befolkningen og offentlige myndigheter er et gjennomgående tema i mange av rapportens kapitler. Dette er også en åpenbar menneskelig omkostning, som etter sametingsrådets vurdering påvirker også enkeltpersoners tillit til at offentlige tjenester vil dem vel. Denne tillitsmangelen er etter sametingsrådets vurdering godt eksemplifisert i kapittelet 17 Velferdsstatens svikt i Divtasvuodna/Tysfjord. Sametingsrådet tilslutter seg vurderingene om at manglende implementering av rettigheter bidrar til det å videreføre eller styrke en slik tillitsmangel.

Sametingsrådet stiller seg bak kommisjonens beskrivelser om motstandsdyktighet i det samiske samfunnet, og at det ikke er noen selvfølge at det etter fornorskningen skulle være noen som kalte seg same med stolthet. Den samiske motstandsdyktigheten har bidratt og bidrar enda som en motkraft mot fornorskningen. Denne kraften bor i enkeltmennesker.

Sammen med inkomne høringsuttalelser, mener Sametingsrådet at rapporten danner et godt kunnskapsgrunnlag for å fremme flere tiltak for å reparere disse menneskelige omkostningene. Sametingsrådet anser reparasjon av de menneskelige omkostningene av fornorskningen som svært viktig for fremtidig forsoning.

Uhelse, historiske traumer og fornorskningssår

På grunnlag av det kommisjonen har dokumentert, og på grunnlag av eksisterende forskning, mener Sametingsrådet det er naturlig å konkludere med at fornorskningen har bidratt og enda bidrar til uhelse i den samiske befolkningen. Kommisjonen viser til SAMINOR-undersøkelsen og at det er liten grad av forskjell i folks opplevde helse. Sametingsrådet ønsker imidlertid å minne om at det er en noen funn som viser en viss forskjell i helsen, og spesielt funnene fra SAMINOR 2 som indikerer en noe høyere forekomst av diabetes blant samer enn ikke-samer.

Sametingsrådet har en bekymring knyttet til psykisk uhelse blant den samiske befolkningen, og at en del av dette kan knyttes til historiske traumer og fornorskningssår.

Vold og overgrep

Vold er et omfattende samfunnsproblem, et menneskerettsproblem, et demokratisk problem, et likestillingsproblem, et kriminalitetsproblem og et folkehelseproblem. Arbeidet mot vold må derfor føres på flere samfunnsområder og flere ulike arenaer. Verdens helseorganisasjons definerer vold slik:

“[...] forsettlig bruk av, eller trussel om, fysisk makt eller tvang, rettet mot en selv, andre enkeltpersoner, eller en gruppe. For å regnes som vold må handlingen resultere i, eller ha høy sannsynlighet for å resultere i, eller ha høy sannsynlighet for å resultere i død, fysisk eller psykisk skade, eller mangelfull utvikling”.

Johan Galtung definerer strukturell vold som en form for vold hvor sosiale strukturer eller sosiale institusjoner skader mennesker gjennom å forhindre at deres grunnleggende behov oppfylles. I lys av disse definisjonene forstår sametingsrådet fornorskningspolitikken som vold mot den samiske befolkningen.

Kommisjonen har i sin rapport konstatert at vold og overgrep er et folkehelseproblem i samiske samfunn. Kommisjonen ser behov for at det iverksettes tiltak for å sikre at samiske kvinner og barn blir fullt ut beskyttet og sikret for enhver form for psykisk, fysisk og seksuell vold. Sametingsrådet stiller seg fullt bak denne vurderingen, men ønsker samtidig å bemerke at også samiske menn må bli beskyttet og sikret mot vold. Blant samiske kvinner oppga 49 % å ha opplevd vold igjennom livet, mens tallet var 40 % blant samiske menn. Til sammenligning oppga 40 % av ikke-samiske kvinner og 23 % av ikke-samiske menn å ha opplevd vold. Forskjellen ligger i at samiske kvinner i mye større grad enn ikke-samiske kvinner oppgir å ha opplevd seksuell vold, men samiske menn har

opplevd seksuell vold i omtrent like stor grad som ikke-samiske menn.

På bakgrunn av disse funnene bør det ikke være tvil om at vold er et betydelig samfunnsproblem for både samiske kvinner og menn, og det trengs flere typer tiltak. Sametingets handlingsplan mot vold i samiske samfunn 2023 – 2025 (sak 55/23) peker på noen nødvendige innsatsområder.

Sametingsrådet mener at vold og overgrep er et alvorlig samfunnsproblem som hindrer livsutfoldelse for den enkelte. De samfunnsmessige konsekvensene er store og omfatter menn, kvinner og barn. Imidlertid mangler det forskningsbasert kunnskap om flere sider av voldsproblematikken. Vold i det samiske samfunn rammer alle kjønn, legninger, funksjonsnivå og aldre. Volden som samfunnsfenomen må bekjempes på flere nivå og trenger overordnet fokus.

Forskningsrapporten: «Om du tør å spørre, tør folk å svare» peker på de særlige utfordringer som kan eksistere i møtet med hjelpeapparat og brukere med samisk bakgrunn. Samisk språk og kulturkompetanse hos hjelpeapparat og politi er en forutsetning for å kunne tilby samiske voldsberørte et likeverdig hjelpetilbud.

Det må utvikles godt opplæringsmateriale i og på samisk om grensesetting, kropp og seksualitet til bruk i barnehage og skole, hvor det gis opplæring på samisk.

Behovet for forskning, utvikling av opplæringsmateriale for barn og unge og likeverdige tjenester for samiske voldsberørte, er nærmere omtalt i Sametingets handlingsplan mot vold. Redd Barna fremmer forslag om en egen hjelpetelefon hvor barn og unge kan snakke sitt eget morsmål som en del av styrket innsats mot vold og overgrep.

Sametingsrådet mener at det er viktig å ha en bevisst tilnærming til sammenhengen mellom voldsutøvelse/voldsutsatthet og belastningene knyttet til inngrep i og tap av samiske kultur- og næringsressurser. Årsaksbildet for voldsutøvelsen er mangelfullt utredet. Vold må forstås i en kontekst, hvor man også undersøker hvilken betydning det har å oppleve at naturgrunlaget for sin kulturutøvelse er truet. Det er kjent fra internasjonal urfolksforskning at vold og andre sosiale problemer hos urfolk har sammenheng med tap og trusler mot leveområder og kultur. Naturinngrep i samiske områder vil kunne være med å øke det psykiske stresset mot den samiske befolkningen.

Staten har et menneskerettslig ansvar for å forebygge, avverge og etterforske vold og overgrep overfor samer. For at staten skal oppfylle denne forpliktelsen fordrer det aktive tiltak for å beskytte og avverge vold. De menneskerettslige forpliktelsene er nærmere omtalt i Nasjonal institusjon for menneskerettigheters (NIM) rapport: Vold og overgrep i samiske samfunn fra 2018. I dette arbeidet er det viktig med forankring i det samiske samfunnet og nødvendige konsultasjoner med Sametinget.

I spørsmål om vold og overgrep er det samtidig viktig å ikke gå i fellen med å fraskrive enkeltmenneskers ansvar eller å unnskyldte samiske gjerningspersoner. Det er heller ikke formålet med å peke på vold- og overgrep som en fornorskningsskade. Sametingsrådet mener imidlertid at kommisjonen med sin rapport har lagt et godt grunnlag for å konkludere med at fornorskningspolitikken og velferdsstatens svikt er en del av årsaksbildet.

Avdekkingen av de såkalte Tysfjordsakene vitnet om vold som har foregått over lang tid og rammet mange. Årran påpeker i sitt høringssvar at det er «behov for å lande Tysfjordsakene på en forsonende måte, slik at verdigheten til samiske kvinner og barn løftes frem og tydeliggjøres». Dette stiller Sametingsrådet seg bak. En oppfølging av Tysfjordsakene ble gjennomført gjennom Jasska-prosjektet, som ble koordinert av Fylkesmannen i Nordland. Dette prosjektet er nå avsluttet. Neste steg kan være å evaluere Jasska-prosjektet og oppfølgingen av Tysfjordsakene, med formål å kartlegge behov for videre oppfølging. Sametingsrådet er opptatt av at voldsberørte i Hamarøy kommune skal sikres et best mulig hjelpetilbud.

Sametingsrådet tiltrer kommisjonens vurdering av at det trengs mer kunnskap om hvordan erfaringer fra kulturell assimilering, forskyvninger av kjønnsrollemønstre, internatskoler har påvirkning gjennom flere generasjoner.

Selvmondsatferd

Kommisjonen konstaterer at selvmordsadferd er et alvorlig folkehelseproblem i den samiske befolkningen. Det er behov for kulturelt tilpassede forebyggende tiltak, behandling av suicidale, samt oppfølging av etterlatte.

Sametingsrådet anerkjenner selvmordsproblematikk som et alvorlig folkehelse- og samfunnsproblem i Sápmi, og har selvmordsforebygging som et prioritert tiltak ved tildeling av tilskudd. Sametingsrådet påpeker at SANKS har et særskilt ansvar for å forebygge selvmord i samiske områder på norsk side, samt å utvikle kultursensitive forebyggende tiltak, og vurderer det som avgjørende at ansvarlige myndigheter øker bevilgningene til SANKS.

I 2017 utviklet SANKS og Samerådet *Plan för suicidprevention bland samer i Norge, Sverige og Finland*. Sametinget finansierte dette arbeidet. Planen resulterte blant annet i 11 strategier med tilhørende forslag til tiltak for forebygging av selvmord blant samer. Planen er ikke fulgt opp i tilstrekkelig grad. Sametingsrådet mener at nasjonale myndigheter har et særlig ansvar for å bidra til at planen blir fulgt opp. En naturlig måte å gjøre dette på er å gi SANKS et nasjonalt mandat i arbeidet.

Sametingsrådet mener videre at selvmordsforebygging i samiske miljøer bør være en prioritert oppgave i ansvarlige myndigheters folkehelsearbeid.

Sametingsrådet forutsetter at selvmordsforebygging blant samer er prioritert i ansvarlige myndigheters folkehelsearbeid. Videre er det avgjørende å styrke bevilgningene til SANKS når det gjelder klinikk og forebyggende arbeid.

Rusmisbruk

Samfunnet vet for lite om bruk av alkohol og narkotiske stoffer i samiske miljøer. Vi vet også veldig lite om sammenhengen mellom fornorskningen og rusmisbruk. Imidlertid er forskningen tydelig på at det er en sammenheng mellom traumer og rusmisbruk.

Det kommisjonen er tydelig på er at det finnes psykologiske skadevirkninger og historiske traumer etter fornorskningen, og de bruker begrepet «fornorskingssår» om dette.

SANKS har gjennomført et forprosjekt om alkohol- og narkotikaproblemer i reindriften, og har konkludert med at det eksisterer et problem. De peker på faktorer som traumer, barndomserfaringer, økonomisk situasjon, myndighetspolitikk, arealinngrep, hets og hardt fysisk arbeid. En hovedutfordring det pekes på er at mange reindriftssamer ikke mottar eller søker profesjonell hjelp, og de peker på behovet for praktiske tiltak fremfor mer forskning.

Sametingsrådet mener det er et stort behov for å styrke arbeidet mot rusmisbruk i det samiske samfunnet. Mer kunnskap om alkohol- og rusmisbruk i det samiske samfunnet, og misbrukets eventuelle sammenheng med fornorskningen er viktig blant annet for å belyse problemstillingen i det offentlige rom. Det snakkes lite om alkohol og narkotikabruk i den samiske offentligheten, og kunnskap er en måte å få i gang en samtale.

Sametingsrådet mener også at SANKS må få ressurser og organisatoriske rammebetingelser til å arbeide målrettet med forebygging og behandling av rusmisbruk i samiske miljøer. Videre er rådets vurdering at samisk kulturkompetanse bør styrkes innenfor rusbehandling i hele landet.

Samehets og diskriminering

Kommisjonen har i sin rapport beskrevet hvordan nedvurdering av samer og samisk kultur var en del av fornorskningspolitikken, og hvordan negative holdninger, hets og diskriminering mot samer er et samfunnsproblem i dag med behov for tiltak. Sametingsrådet mener det er gode grunner til å anta at mye av samehetsen i dagens samfunn er ettervirkninger av fornorskningspolitikken. Derfor må bekjempelse av hets være en sentral del av oppfølgingsarbeidet etter Sannhets- og forsoningskommisjonen.

Sametinget har allerede arbeidet mye med tematikken, og sametingsrådet viser til Sábmme jállu – Sametingsmelding om likestilling (sak 62/20) og Sametingets Handlingsplan mot samehets (sak 20/22), som er en operasjonalisering av Sametingsmeldingen. Der ba Sametinget om at det skal bli utarbeidet en nasjonal handlingsplan mot samehets. Det samme tiltaket forslås også av Ytringsfrihetskommisjonen, som i NOU 2022:9 foreslo flere tiltak for å motvirke hat og diskriminering overfor urfolk og minoriteter. (Sannhets- og forsoningskommisjonens Pilar 4: Forebygging av konflikter, tiltak 4.1). I tillegg viser kommisjonen til Ytringsfrihetskommisjonens anbefalinger om at synligheten til og kunnskapen om samer og nasjonale minoriteter i skolen økes. Denne anbefalingen er også i tråd med Sametinget handlingsplan mot samehets. Sametingsrådet viser til plenumssak om Pilar 1 – Kunnskap og formidling for nærmere behandling av tiltak for å øke synlighet og kunnskap i skolen.

Sametingsrådet mener at tiltak mot hets, hatkriminalitet og diskriminering må være informert av kunnskap om hvordan disse utfordringene henger sammen og bygger på negative holdninger som et underliggende problem. Norges institusjon for menneskerettigheter viser i sin rapport «Stillhet sårer» hvordan mer subtile holdninger, kommentarer og atferd gradvis kan eskalere til mer alvorlige former for diskriminering, hatefulle ytringer og i ytterste konsekvens vold. Her fremheves det at også når holdninger, ytringer og handlinger er beskyttet av tanke- og ytringsfriheten, kan staten ha plikt til å forebygge gjennom politiske tiltak.

Derfor er det svært positivt at Regjeringen i november 2023 kunngjorde at de vil utarbeide en egen handlingsplan mot hets og diskriminering av samer, og at denne planen skal løfte ulike diskrimineringsutfordringer som samer møter. Handlingsplanen skal lanseres høsten 2024. Sametingsrådet understreker at planen må bygge på erfaringene som Sametinget og det samiske samfunnet allerede har fra arbeidet på dette feltet. Samtidig er arbeidet med å utvikle en nasjonal handlingsplan mot samehets en anerkjennelse av at det samiske samfunnet ikke kan bære ansvaret for å bekjempe samehets.

Sametingsrådet håper at handlingsplanen virkelig utgjør en styrket innsats mot samehets, ved at den inneholder nye tiltak og friske midler. Sametingsrådet mener at det er behov for et bredt sett av tiltak mot samehets, og som både retter seg mot årsakene til samehets og konsekvensene av samehets. Det er også behov for mer kunnskap om fenomenet, for å kunne iverksette treffsikre tiltak. Kommisjonen har også påpekt at det er mangelfull forskning på diskriminering av samer.

I den forbindelse vil Sametingsrådet også vise til Ytringsfrihetskommisjonens anbefalinger om videre forskning, som Sannhets- og forsoningskommisjonen ikke har nevnt spesifikt i sin rapport:

- Flere studier som kartlegger grad av tilknytning til offentligheten, særlig hos samer og ulike minoritetsgrupper,
- Flere studier av samers og ulike minoriteters bruk av og erfaringer med ytringsfrihet, inkludert minoriteter innad i minoritetsgrupper,
- Flere studier som kartlegger avsendere og årsaker til at folk sender sjikanerende meldinger.

Internatliv og tapt skolegang

Mange samer bærer i dag med seg vonde minner fra skoletid og internatliv, og kommisjonen har beskrevet hvordan vold og nedverdiggende behandling og lange tidsrom vekk fra familie og lokalsamfunn har skapt dype sår i mange.

Flere i Nord-Troms og Finnmark fikk lite eller ingen skolegang i årene under og etter andre verdenskrig, og lærte dermed ikke å lese eller skrive. Det var ikke bare det at de ikke lærte norsk, de ble også analfabeter på sitt eget morsmål. Sametingsrådet har i møte personer fra foreningen Utdanningskadelidte av annen verdenskrig (USKAV) lyttet til hvilke konsekvenser dette har hatt for dem senere i livet. Det har hatt påvirkninger på videre muligheter for arbeid, og dermed økonomi og levekår. Mange har også behov for hjelp fra sitt eget sosiale nettverk eller offentlige instanser i et samfunn hvor det å kunne lese og skrive er viktig. På toppen av dette opplever mange at deres opplevelser og situasjon ikke er tilstrekkelig anerkjent av offentlige myndigheter. Sametingsrådet mener at standardutbetalingen for rettsferdsvederlag på 70 000 kr er lite for å bøte på disse konsekvensene.

Videre mener Sametingsrådet at kravene for å få innvilget rettferdsvederlag er for smale. Sametingsrådet ønsker å trekke frem det som kommisjonen skriver i sin rapport: «Krigen alene kan likevel ikke forklare hvorfor mange har fått dårlig opplæring. Like viktig er det hvilken skolegang som ble tilbudt. Undervisningsspråket var ofte fremmet, og innholdet i skolen var svært fjernt fra livet til elevene og foreldrene i lokalsamfunnet». Med andre ord er det grunn til å vurdere hvorvidt ordningen bør revideres slik at også de som fikk mangelfull eller lite skolegang i årene etter krigen og som følge av fornorskningspolitikken bør få mulighet til å søke.

Sametingsrådet støtter derfor kommisjonens anbefaling om å vurdere om ordningen for rettferdsvederlag for samer og kvener med tappt skolegang slik den er i dag bør endres, slik at flere får muligheten til å søke. Som del av dette mener Sametingsrådet at det bør vurderes hvorvidt erstatningssummen skal økes. Sametingsrådet understreker at det er viktig at dette spørsmålet behandles raskt, da menneskene det gjelder har ventet svært lenge på oppreisning.

Utvikling av likeverdig helse- og sosialtjenester

Kommisjonen stiller spørsmål ved om helsevesenet er innrettet slik at det fører til fornorskning, da det ikke er basert på samisk språk- og kulturforståelse. Lovgivingen er omfattende, og den politiske viljen er til stede, men undersøkelser viser at intensjonene ikke blir fulgt opp i helseinstitusjonene.

I Meld. St. 31 (2018–2019) understreker regjeringen at likeverdige helse- og omsorgstjenester forutsetter at den samiske befolkningen blir møtt av personer med samisk språk- og kulturkompetanse. I Sametingets merknader til meldingen, heter det blant annet at: «*Samiske pasienters rett til å bruke samisk i kontakt med helsevesenet er godt regulert innenfor nasjonal lovgivning. Sametinget understreker at til tross for dette kan ikke samiske pasienter kommunisere på samisk i de fleste behandlingssituasjonene*». I samme melding påpeker Sametinget i en annen merknad at offentlige myndigheter i for liten grad har avsatt midler til videreføring av gode tiltak for samiskspråklig og kulturelt tilrettelagte tjenestetilbud.

I nasjonal helse- og sykehusplan (2016–2019) fikk Helse Nord RHF i oppdrag å ivareta strategisk videreutvikling av spesialisthelsetjenester til den samiske befolkningen. Øvrige regionale helseforetak har alle et «sørge-for-ansvar» for å følge opp regjeringens politikk. I Sametingets merknader til ovennevnte melding påpekes det at det mangler samiskspråklig og kulturelt tilpasset behandlingstilbud i det somatiske spesialisttilbudet til samiske pasienter. Dette gjelder spesielt innenfor fagområder og funksjoner der kommunikasjon står sentralt i behandlingen, og hvor pasientens mulighet til å bruke eget språk er avgjørende for hvorvidt behandlingen blir vellykket. Geriatri, tilbud til pasienter med kognitive sykdommer, demens, kroniske sykdommer og barnesykdommer er eksempler behandlingstilbud der dette er gjeldende. Sametinget etterlyser større fokus på språklige og kulturelt tilrettelagte behandlingstilbud innenfor somatiske lidelser.

Sametingsrådet støtter kommisjonens forslag om å kartlegge og bøte på manglende implementering av vedtak i det minoritetspolitiske feltet. Gjennomgangen må inkludere en systematisk revisjon av de kommunale helse- og sosialtjenestene i forvaltningsområdet for samisk språk. Kartleggingen bør resultere i forslag på tiltak som bidrar til å sikre at samiske pasienter og brukere får oppfylt sine språklige og kulturelle rettigheter i møte med helse- og sosialtjenesten. Kartleggingen må også inkludere en gjennomgang av hvordan overgangen mellom første- og andrelinjertjenesten for samiske pasienter fungerer.

Sametingsrådet legger til grunn at kartleggingen vil avdekke at spesialisthelsetjenesten til den samiske befolkningen ikke er organisert i tråd med statens folkerettslige forpliktelser. Sametingsrådet mener det ikke er noen grunn til å vente på disse funnene før man gjør endringer i den organisatoriske plasseringen av Sámi klinihikka.

Sámi klinihikka, SANKS (Samisk nasjonal kompetansetjeneste – psykisk helsevern og rus) påpeker i sin høringsuttalelse at deres nåværende organisering ikke oppfyller ILO konvensjon nr. 169. art 25, da de er underlagt et helseforetak. Flere høringsinstanser støtter opp om dette, inkludert Sámi psykologasearvi. Sametingets plenum har i sak 011/20 Fremtidig utvikling av samiske spesialisthelsetjenester slått fast dette, og Sametinget har gjentatte ganger bedt om en ny organisering av Sámi klinihikka.

Sámi klinihikka og SANKS må begge gis mulighet til å utvikle nye behandlingstilbud, slik som eksempelvis fjernkonsultasjonsordningen med samiske leger som Sametinget eldreråd foreslår. Kommisjonen skriver i pilar 4 om Forebygging av konflikter: *“Gjennom innhenting av personlige historier fra de berørte miljøene har kommisjonen erfart at det mangler en kultur- og språkkompetent beredskapsløsning for akutt, psykososial støtte for voksne. I dag finnes en slik beredskap kun for barn og ungdom. Kommisjonen mener at det er behov for et sikkerhetsnett for miljøene som er berørt av fornorskingspolitikken og at en slik beredskap vil være særlig viktig under prosesser som fører frem mot forsoning”*. Sametingsrådet stiller seg bak dette forslaget, og anser at den naturlige måten vil være å styrke SANKS.

Å sikre likeverdige helsetjenester til den samiske befolkningen, samt å sørge for at organiseringen av samiske spesialisthelsetjenester er innenfor folkeretten, vil etter Sametingsrådets oppfatning være helt sentrale reparerende tiltak etter fornorskningen.

Barnevern

Kommisjonen har ikke funnet dokumentasjon på at barneverntjenester var tenkt som en systematisk del av fornorskingspolitikken eller i praksis ble tildelt en slik oppgave etter andre verdenskrig. Sametingsrådet mener det likevel er grunner til å omtale situasjonen for samiske barnevernsbarn som gjennom årene er blitt plassert i norske hjem som fornorskende, gjennom at mange har mistet tilknytning til sin tilhørighet, sitt språk og sin kultur.

I formålet til den nye barnevernsloven av 2021 fremgår det at barnas etnisitet, språk, kultur og religion skal ivaretas når barnets beste skal vurderes. Dette sikret Sametinget gjennom konsultasjoner. Likevel er situasjonen fortsatt slik at under offentlig omsorg registreres ikke samiske barns etnisitet, språk eller kultur. Dette medfører at en ikke har noe kunnskap om disse barnas livssituasjon, hvorvidt de får ivaretatt sine rettigheter når det gjelder kultur og språk, eller hvordan offentlig omsorg har påvirket deres helse og levekår. Helsetilsynets gjennomgang av 100 barnevernssaker fra fylkesnemnder over hele landet, viste at samiske barns etnisitet eller språk ikke ble registrert eller synliggjort.

Forskning på barn i barnevernsinstitusjoner viser høy forekomst av psykiske lidelser. Det er grunn til å tro at dette også innebærer samiske barn. Redd Barna understreket i sin høringsuttalelse at samiske barn og unges psykiske helse må tas på alvor, og at en må tilgjengeliggjøre hjelpeinstanser med samisk språk- og kulturkompetanse. Derfor er det nødvendig å utvikle systemer som gjør det mulig å identifisere samiske barn som gruppe i barnevernets omsorg, slik at deres rettigheter som urfolksbarn kan etterspørres og følges opp.

NASAK foreslår i sin høringsuttalelse at fosterforeldrene bør få tilbud om å lære seg samisk som et tiltak for å bote på den kritiske mangelen på fosterhjem, inkludert samiskspråklige fosterhjem.

Også en gjennomgang av om samiske barn i barnevernets omsorg får oppfylt sine språklige og kulturelle rettigheter bør være en naturlig del av gjennomgangen av om regelverk blir implementert, som kommisjonen foreslår i pilar 5.

Sametinget mener det trengs mer kunnskap om samiske barn under barnevernets omsorg, for å avdekke om de får sine rettigheter til samisk språk og kultur oppfylt. Det er av stor betydning å sikre at barn ikke blir fornorsket ved omsorgsoverdragelse.

Minoriteter i minoriteten

Situasjonen til minoriteter i det samiske samfunnet, for eksempel samer med funksjonsnedsettelse og samer med normbrytende seksuell orientering og kjønnsidentitet, har de senere årene kommet på dagsorden gjennom forskning og flere rapporter som omhandler denne gruppen. Sametinget har også satt fokus på dette blant annet gjennom Sábmme jállu – sametingsmelding om likestilling i 2020. Som en oppfølging av Sábmme jállu vil Sametinget i 2024 utarbeide en handlingsplan for samer med funksjonsnedsettelse og en handlingsplan om

seksuell orientering og kjønnsidentitet.

Vi får stadig mer kunnskap om utfordringer knyttet til det å være dobbel minoritet, både innad i det samiske samfunnet og i møte med majoritet og med offentlige tjenester. Vi vet at samer med funksjonsnedsettelse er særlig utsatt for mobbing, hatytringer, vold, overgrep samt utfordringer med psykisk helse. Forskning har også vist at samer med funksjonsnedsettelse opplever å ikke få tilgang til eget språk og kultur, og at de også opplever å måtte velge mellom nødvendige helse- og omsorgstjenester og tilgang til samisk språk og kultur. Det er flere utfordringer knyttet til representasjon, brukermedvirkning og demokratisk deltakelse. Garmeres peker, i sin høringsuttalelse til kommisjonen, på utfordringer som transkjønnede samer møter, for eksempel i møte med helsevesen uten kulturell kompetanse. De foreslår et eget offentlig helsetilbud for skeive samer.

Men fornorskningens påvirkning på minoriteter innad i det samiske samfunnet er så å si ikke omtalt i rapporten. Samiske barn med funksjonsnedsettelse som ble sendt til spesialskoler ble rammet hardere av fornorskningen, da de ikke fikk mulighet til å lære seg samisk. Vi vet også fra kommisjonens utredning at statlige tiltak i reindrifta førte til endringer i kjønnsroller og familiestrukturer, og det er rimelig å anta at dette også hadde negativ påvirkning på holdninger knyttet til kjønnsidentitet og seksuell orientering. Men det trengs mer kunnskap og bevissthet om fornorskningens påvirkning på skeive, på funksjonsnedsatte og andre minoriteter. Sametingsrådet er enig i at helsetilbudet for skeive samer bør styrkes.

Sametingsrådet støtter kommisjonens anbefaling om økt og bedre samarbeid på tvers av landegrensene om hvordan man skal styrke rettighetene til samer med funksjonsnedsettelse. Sametingsrådet støtter kommisjonens forslag om at Sametingene i Norge, Sverige og Finland inkluderes i det nordiske samarbeidet om funksjonshemming og funksjonsnedsettelse, og at lokalsamfunn forankres bedre og tettere til dette samarbeidet.

I sin høringsuttalelse viser Norges døveforbund (NDF) til at mange samiske døve ble sendt til døveskoler, og der mistet tilknytning til språk og kultur. De foreslår at «det nedsettes et arbeid som kan se på samiske døves historie i Sápmi, i samarbeid med NDF og Norges Døvemuseum om hvordan fornorskingsprosessen har hatt innvirkning på samiske døves liv og helse (...)» Sametingsrådet støtter dette forslaget, mener det er gode grunner til å granske hvordan samer med funksjonsnedsettelse som ble sendt på spesialskoler har blitt fornorsket som følge av det.

Kriminalomsorgen

Selv om samisk språk og kultur i større grad enn tidligere blir tatt hensyn til i kriminalomsorgen, og selv om soningsforholdene har blitt bedre, er det likevel vanskelig å avgjøre om soningsforholdene i dag kan sies å være likeverdige, konkluderer kommisjonen. Likeverdige soningsforhold tilsier at kriminalomsorgen har gode rutiner og legger praktisk til rette for samisk språk og kultur. Dette innebærer også at kriminalomsorgen sikrer at andre offentlige tjenester de innsatte er i kontakt med innehar nødvendig kompetanse innen samisk språk og kultur. Sametingets eldreråd fremmer i sin behandling av rapporten et forslag om at samiske innsatte må få muligheten til å drive med duodji.

Sametingsrådet mener at det er av stor betydning å få hevet den samiskspråklige og kulturelle kompetansen innenfor kriminalomsorgen.

Sametingsrådet støtter opp om kommisjonens vurdering om at etnisitet ikke fanges godt nok opp i inntaket for soning og mener at det er behov for å utrede hvordan etnisitet og språkbruk kan registreres på en måte som ivaretar personvernet, for eksempel gjennom inntakssamtalene til soning. Det hadde også vært av betydning om Politidirektoratet eller flere politidistrikter og konfliktråd gikk inn i nettverksforumet for justissektoren.

Skjelettmaterialet etter raseforskningen

Sametingsrådet mener utgraving av samiske skjeletter til raseforskningen er et eksempel på et grovt overgrep som ble gjennomført i fornorskingsperioden. Gjennom den praksisen ble menneskers forfedre fjernet fra sine hvilesteder, stikk i strid med samisk kultur. Dette må ha blitt opplevd traumatiserende i sin tid, samtidig som det også utgjør et åpent sår for mange samer i 2023. Sametingsrådet mener at det å returnere samenes forfedre til sine hjemområder er et viktig ledd i prosessen med å reparere skadene etter fornorskningen.

Sametinget har allerede en viktig rolle med å legge premissene for forvaltningen av de menneskelige levningene. I avtalen mellom UiO og Sametinget er det regulert at UiO har det daglige forvaltningsansvaret etter de føringer som er fastsatt fra Sametinget. Det slås også fast at Sametinget fatter endelige avgjørelser etter innspill fra universitetet. Sametinget er i en prosess med de skoltesamiske miljøene om hva som skal skje med den andre delen av levningene fra den skoltesamiske delen av samlingen. Når den prosessen er gjennomført, vil man bevege seg videre til andre områder.

Spørsmål om gjenbegravninger er prosesser som tar tid, fordi mange berørte parter skal høres i saker med en rekke komplekse etiske og faglige problemstillinger. Problemstillingene gjelder bl.a. bevaring og eierskap, forvaltningsansvar, forskning og kunnskap og praktiske forhold som lokalisering av gravsteder, reise og seremonielle spørsmål. Sametingsrådet erkjenner at prosessen er utfordrende, men at den likevel tar for lang tid. Derfor er det under planlegging et prosjekt som skal utarbeide forslag til et styringsdokument med retningslinjer og gjennomføre de lokale prosessene.

Sametinget har per i dag ikke noen forvaltningsmyndighet over skjelettmaterialet som oppbevares hos universitetsmuseene, altså utenfor UiO. UiO på sin side har nylig valgt å fjerne stillingen som forvalter av samlingen, og Sametingsrådet er bekymret for hva dette betyr for prosessen videre.

Samisk museumslag skriver i sin høringsuttalelse at det er behov for å utrede hvordan Samiske institusjoner kan få eierskap til menneskelige levninger. Sametingsrådet er enig i dette, og mener det er tungtveiende argumenter for at Stortinget som en del av reparasjonsprosessen bør se på eierskaps- og forvaltningsansvaret med mål om å sikre samisk eierskap og forvaltning.

Kunnskapsbehov

Når det gjelder de fleste aspekter ved samers helse og levekår er kunnskapsgrunnet ufullstendig, spesielt når det kommer til fornorskningens mulige konsekvenser. Dette skyldes at det blant annet ikke finnes systematisk statistikk over helsetilstanden til den samiske befolkningen i hele Norge. Statistisk sentralbyrå lager statistikk ut fra en geografisk tilnærming med vekt på samiske bosettingsområder nord for Saltfjellet/Sáltoduohttar. I tillegg er det gjennomført to helse- og levekårsundersøkelser i utvalgte distriktskommuner i Trøndelag og Nord-Norge med samisk, kvensk og norsk bosetting, gjennom SAMINOR-undersøkelsen; datainnsamlingen i forbindelse med den tredje undersøkelse er i gang. De to første SAMINOR-undersøkelsene indikerer så langt at samer – langs noen dimensjoner – kan ha en noe dårligere helsetilstand enn andre deler av befolkningen.

Kommisjonen vurderer at det er behov for økt kunnskap og større forståelse for konsekvensene fornorskningspolitikken har hatt, og fortsatt har, når det gjelder helse, levekår og identitet i den samiske befolkningen. Dette påpekes også av SANKS, Várdobáiki, Redd Barna og NASAK. UiT nevner i sin høringsuttalelse at befolkningsundersøkelsen SAMINOR 3 bør styrkes.

SANKS påpekte i sin høringsuttalelse at det var særlig behov for mer forskning på generasjonstraumer, historiske traumer, internatliv, internalisert rasisme, og hvordan fornorskning har påvirket og endret mekanismer og sårbarhetsfaktorer. Dette er noe Sametingsrådet tiltrer. I tillegg understreker sametingsrådet at det er særlig behov for kunnskap om samiske barn og unges helse og levekår. En slik kunnskapsinnhenting er imidlertid ressurskrevende.

Gjennom SAMINOR 3 legger Senter for samisk helseforskning til rette for å forske særskilt på fornorskningens konsekvenser for den samiske folkehelse. I den forbindelse mener sametingsrådet at det er et stort behov for flere forskerårsverk ved senteret, slik at en sikrer at investeringen i SAMINOR 3 – i mange år fremover – bidrar til å skape ny kunnskap om den samiske folkehelse.

Det er av også stor betydning å styrke SANKS ressursmessig, slik at de kan utvikle sin FoU-avdeling og adressere kunnskapshullene som identifiseres i deres høringssvar.

Det er manglende kunnskap om samer med funksjonsnedsettelses tilgang til arbeidsliv og demokratisk deltagelse.

Sametingsrådet ser det som særlig viktig å styrke forskningsmiljøet ved UiT Harstad, som er nasjonalt ledende innen dette fagområdet.

Kommisjonen påpekte videre at det ikke finnes systematisk statistikk over den samiske befolkningen i Norge. Denne påpekningen er sametingsrådet enig i, og viser til at behovet for systematiserte data på bakgrunn av blant annet urfolksstatus er blitt understreket av både NIM og Amnesty. Videre har EU og Europarådet, samt FNs permanente forum for urfolksspørsmål, FNs spesialrapportør for urfolks rettigheter og OECD understreket behovet for statistikk basert på urfolksstatus. Sametingsrådet mener det er nødvendig å få utarbeidet en god plan for hvordan man i Norge kan opparbeide mer statistikk og data om det samiske folket. Sametingsrådet mener at Sametinget, Stortinget og regjeringen i felleskap bør igangsette et arbeid som ser på hvordan dette kan sikres.

Sametingsrådets innstilling

Sametinget mener Sannhets- og forsoningskommisjonen gir en god dokumentasjon av de menneskelige omkostningene av fornorskningsskader og urett. Sametinget mener det er god grunn til å konkludere med at fornorskningsskader og velferdsstatens svikt direkte og indirekte har bidratt til faktorer som enda i dag påvirker samers helse, levekår og livskvalitet negativt. Kommisjonen omtaler fornorskningssår, og dette mener Sametinget er et godt begrep for å beskrive traumer og menneskelige konsekvenser enkeltpersoner bærer på. Det samiske samfunnet på sin side bærer store fornorskningsskader.

Spørsmål som vold og overgrep, selvmordsadferd, hatefulle ytringer, diskriminering, tillitsmangel og rusmisbruk kan delvis anses som indirekte fornorskningsskader. Internatliv, raseforskning og barnevernsomsorg er faktorer fra fornorskningen som har skapt fornorskningssår. Sametinget har valgt å samle flere fornorskningssår og -skader i en samlet sak, på grunn av omfang og samlet belastning på vårt samfunn. Sametinget mener det trengs et stort sett med reparerende tiltak for å bote på disse sår og skader etter fornorskningen.

Kommisjonen konkluderer med at fornorskningsskader i befolkninga bør anerkjennes som en folkehelseutfordring i samiske samfunn. Dette er Sametinget enig i. Samtidig er det behov for økt kunnskap og større forståelse for historiske traumer som konsekvens av fornorskningsskader når det gjelder helse, levekår og identitet i den samiske befolkningen. Slik kunnskap er essensiell for å bote på skader og forebygge fremtidig uheld.

Kommisjonen kommer med en klar oppfordring til alle samfunnsaktører som er berørt av deres granskning, om at de har et selvstendig ansvar for å ta et oppgjør med egen historie og praksis. Sametinget vil be alle samfunnsaktører som berøres i denne saken om å følge kommisjonens oppfordring.

Kommisjonens forslag til tiltak

Tiltak 4.1: Kommisjonen slutter seg til forslagene fra Ytringsfrihetskommisjonen (NOU 2022:9) til tiltak for å motvirke hat og diskriminering overfor urfolk og minoriteter.

Sametinget støtter forslaget. Sametinget er glad for at Regjeringen har igangsatt et arbeid med å utarbeide en handlingsplan mot diskriminering av samer, og viser til *Sábme jállu – Sametingsmelding om likestilling* (sak 62/20) og *Sametingets Handlingsplan mot samehets* (sak 20/22). Sametinget forventer en styrket innsats mot samehets, ved at den inneholder et bredt sett av tiltak og friske midler. Sametinget viser også til videre til Ytringsfrihetskommisjonens anbefalinger til videre forskning.

Tiltak 4.6: Gjennom innhenting av personlige historier fra de berørte miljøene har kommisjonen erfart at det mangler en kultur- og språkkompetent beredskapsløsning for akutt, psykososial støtte for voksne. I dag finnes slik beredskap kun for barn. Kommisjonen mener det er behov for et sikkerhetsnett for miljøene som er berørt av fornorskningsskader og at en slik beredskap vil være særlig viktig under prosesser som fører frem mot forsoning.

Sametinget støtter vurderingen. Det er nødvendig å gi Sámi klinihikka og det underliggende SANKS (Samisk

nasjonal kompetansetjeneste – psykisk helsevern og rus) muligheter til å utvikle sine behandlingstilbud til det samiske befolkningen, for å styrke deres arbeid med blant annet forebygging av psykisk uhelse, selvmord og rusmisbruk. Dette må gjøres gjennom å endre organiseringen av Sámi klinihikka, slik at den er i tråd med ILO konvensjon 169 art. 25. Videre må Sámi klinihikka få betydelig økte ressurser til både klinisk arbeid og SANKS sin kunnskapsproduksjon.

Tiltak 5.1: Som et ledd i Stortingets kontroll med forvaltningen bør det settes i gang en gjennomgang av manglende implementering av vedtak i det minoritetspolitiske feltet.

Forslaget til tiltak behandles i sin helhet i sak om pilar 5 Implementering av regelverk. Sametinget forventer i denne sammenheng en kartlegging av i hvilken grad samenes rettigheter, både etter norsk lov og folkerettslige forpliktelser, blir fulgt opp i helse- og sosialsektoren. Det gjelder eksempelvis samiske pasienters rett til et likeverdig helsetilbud, barns rettigheter i møte med barnevernet og rettighetene til samiske volds- og overgrepssatte. Kartleggingen må også inkludere en gjennomgang av hvordan overgangen mellom første- og andrelinjetjenesten fungerer og organiseringen av samisk spesialisthelsetjeneste.

Tiltak 5.6: For å bøte på manglende implementering og oppnå likeverdig tjenesteyting mener kommisjonen at det er nødvendig med en styrket innsats innen både oppvekst- og utdanningssektoren og helse- og omsorgssektoren på kommunalt nivå. Spesielt i møte med helsesektoren er det viktig at samer og kvener får bruke sitt morsmål.

Sametinget støtter kommisjonens forslag. Det er helt sentralt at samer får oppfylt sine rettigheter til å møte helsevesenet på sitt eget språk.

Tiltak 5.7: Kommisjonen ser behov for at det iverksettes tiltak for å sikre at samiske kvinner og barn blir fullt ut beskyttet og sikret mot psykisk, fysisk og seksuell vold.

Sametinget støtter kommisjonens vurdering, men vil samtidig poengtere at også samiske menn, på lik linje med samiske kvinner, opplever vold i mye større grad enn ikke-samiske menn. Det trengs også tiltak for å beskytte samiske menn fra vold. Det vises til Sametingets handlingsplan mot vold i samiske samfunn 2023 – 2025 (sak 55/23). Sametinget mener også at det er nødvendig å evaluere Jasska-prosjektet i Divtasvuodna/Tysfjord og vurdere videre oppfølging på bakgrunn av det.

Tiltak 5.8: Kommisjonen foreslår at kulturkompetente selvmordsforebyggende virksomheter styrkes.

Sametinget støtter kommisjonens vurdering. Selvmordsforebygging i samiske miljøer bør være en prioritert oppgave i ansvarlige myndigheters folkehelsearbeid. Det er sentralt å både styrke den samiske kulturkompetansen i selvmordsforebyggende virksomheter i hele Norge, og å styrke SANKS som nasjonal selvmordsforebyggende virksomhet.

Kommisjonens forslag utenfor kapittel 26 Tiltak

Tiltak: Det er behov for økt kunnskap og større forståelse for hvordan historiske traumer som konsekvens av fornorskningspolitikken har hatt, og fortsatt har, implikasjoner for helse, levekår og identitet for den kvenske/norskfinske, skogfinske og samiske befolkningen.

Sametinget støtter kommisjonens vurdering, og vil legge til det understreke det generelle behovet for kunnskap. Det trengs mer forskning på generasjonstraumer, interantlivets konsekvenser, internalisert rasisme, endrede mekanismer og sårbarhetsfaktorer i lys av fornorskningen. Sametinget ønsker å legge til at det trengs mer forskning på sammenhengen mellom fornorskningen og rusmisbruk.

Tiltak: Kommisjonen mener det er grunn til å se på om den alminnelige rettfærdsvederlagsordningen kan benyttes fremover.

Sametinget støtter kommisjonens anbefaling om å vurdere om ordningen for rettfærdsvederlag for samer og kvener med tapt skolegang, slik at flere får muligheten til å søke. Som del av dette mener Sameting at erstatningssummen bør økes, med tilbakevirkende kraft for de som tidligere har mottatt erstatning for tapt

skolegang under andre verdenskrig. Sametinget vurderer at kommisjonens konklusjon med at ordningen har hatt en forsonende effekt for de som har mottatt erstatning, ikke er treffende på grunn av erstatningens lave størrelsesorden. Sametingsrådet understreker at det er viktig at dette spørsmålet behandles raskt, da menneskene det gjelder har ventet svært lenge på reell oppreisning.

Tiltak: Kommisjonen ser behov for økt kunnskap og forskning om behovene og tilbudene til samer og kvener/norskfinner med nedsatt funksjonsevne.

Sametinget støtter tiltaket, og erkjenner at det finnes utfordringer med å være dobbelt minoritet i det samiske samfunnet. Det trengs mer kunnskap om diskriminering, mobbing, hatytring, overgrep, psykiske utfordringer, tilgang til arbeidsliv og demokratisk deltakelse, og utfordringer med å tilgang til eget språk og kultur. Det er en mangel ved rapporten at den ikke har gransket hvorvidt statlig velferdspolitikken kan ha bidratt til fornorskning av minoriteter i minoriteten. Et eksempel er samer med funksjonsnedsettelse som ble sendt til spesialskoler og ble hardt rammet av fornorskningen da de ikke fikk lære seg samisk eller ha daglig tilgang til samisk kultur. Dette bør granskes spesielt.

Tiltak: Kommisjonen foreslår at Sametingene i Norge, Sverige og Finland inkluderes i det nordiske samarbeidet om funksjonshemming og funksjonsnedsettelse, og at lokalsamfunn forankres bedre og tettere i dette samarbeidet.

Sametinget støtter forslaget.

Tiltak: Det er derfor av stor betydning å få hevet den samiskspråklige og kulturelle kompetansen innenfor kriminalomsorgen, og ikke minst forsikre seg om kompetansen hos tjenesteytere.

Sametinget støtter forslaget. Sametinget tiltrer også kommisjonens vurdering av at etnisitet ikke fanges godt nok opp i inntaket for soning og mener at det er behov for å utrede hvordan etnisitet og språkbruk kan registreres på en måte som ivaretar personvernet, for eksempel gjennom inntakssamtalene til soning. Det hadde også vært av betydning om Politidirektoratet eller flere politidistrikter og konfliktråd gikk inn i nettverksforumet for justissektoren.

Sametingets forslag til tiltak

Tiltak: Forebygging av selvmord og rusmisbruk blant samer prioriteres i ansvarlige myndigheters folkehelsearbeid

Sametinget erkjenner at selvmord og rusmisbruk er samfunnsproblemer i det samiske samfunnet, og at fornorskningsskader kan være del av årsaksbildet. Derfor er det et stort behov for at samiske perspektiver innarbeides i det nasjonale folkehelsearbeidet, med vekt på både samisk historie-, kultur- og språkforståelse.

Tiltak: Styrke Senter for samisk helseforskning

Gjennom SAMINOR 3 legger Senter for samisk helseforskning til rette for å forske særskilt på fornorskningens konsekvenser for den samiske folkehelsen. I den forbindelse mener Sametinget at det er et stort behov for flere forskerårsverk ved senteret, slik at en sikrer at investeringen i SAMINOR 3 – i mange år fremover – bidrar til å skape ny kunnskap om den samiske folkehelsen.

Tiltak: Styrke kunnskapen om og helsetilbudet til skeive samer

Sametinget mener det trengs mer kunnskap og bevissthet om fornorskningens påvirkning på skeive og på deres levekår i dagens samiske samfunn. Man vet for eksempel at statlige tiltak innenfor reindrifta førte til endringer i kjønnsroller og familiestrukturer, og samfunnet trenger å finne ut hvilken påvirkning dette har hatt på holdninger knyttet til kjønnsidentitet og seksuell orientering. Det er også viktig å styrke helsetilbudet til skeive samer.

Tiltak: Tverrfaglig utredning om styrking av samisk statistikk

Sametinget understreker at samer har en kollektiv rett til kunnskap om eget folk, og at det mangler statistikk om blant annet samers helse. Sametinget ber om et felles arbeid med Stortinget og regjeringen for å utrede hvordan dette behovet for statistikk kan dekkes i praksis.

Tiltak: Utrede eierskap og forvaltningsansvar for samiske menneskelige levninger

Sametinget ber Stortinget iverksette en utredning med mål om å overføre eierskap og forvaltningsansvar for alle samiske menneskelige levninger til samiske institusjoner. I mellomtiden må Stortinget sørge for at universitetsmuseene prioriterer de menneskelige ressursene som trengs for å bidra i gjenbegravningsprosesser.

Tiltak: Etablere en fjernkonsultasjonsordning med samisktalende leger

Mange har ikke tilgang til samiske fastleger i sitt nærområde. Sametinget mener at dette burde opprettes, og anser at det er naturlig å gi Sami klinihikka dette oppdraget. Det må følge med midler til dette.

Tiltak: Økt forskning på barnevernets praksis overfor samiske barn

Sametinget mener det trengs mer kunnskap om samiske barn under barnevernets omsorg, for å avdekke om de får sine rettigheter til samisk språk og kultur oppfylt. Det er av stor betydning å sikre at barn ikke blir fornorsket ved omsorgsoverdragelse.

Sametingsrådet – plenumsaker - 008/24

SRP - vedtak:

Sametingsrådets innstilling

Sametinget mener Sannhets- og forsoningskommisjonen gir en god dokumentasjon av de menneskelige omkostningene av fornorskningssaker og urett. Sametinget mener det er god grunn til å konkludere med at fornorskningssaker og velferdsstatens svikt direkte og indirekte har bidratt til faktorer som enda i dag påvirker samers helse, levekår og livskvalitet negativt. Kommisjonen omtaler fornorskningssår, og dette mener Sametinget er et godt begrep for å beskrive traumer og menneskelige konsekvenser enkeltpersoner bærer på. Det samiske samfunnet på sin side bærer store fornorskningsskader.

Spørsmål som vold og overgrep, selvmordsadferd, hatefulle ytringer, diskriminering, tillitsmangel og rusmisbruk kan delvis anses som indirekte fornorskningsskader. Internatliv, raseforskning og barnevernsomsorg er faktorer fra fornorskningen som har skapt fornorskningssår. Sametinget har valgt å samle flere fornorskningssår og -skader i en samlet sak, på grunn av omfang og samlet belastning på vårt samfunn. Sametinget mener det trengs et stort sett med reparerende tiltak for å bote på disse sår og skader etter fornorskningen.

Kommisjonen konkluderer med at fornorskningssakerens skader i befolkninga bør anerkjennes som en folkehelseutfordring i samiske samfunn. Dette er Sametinget enig i. Samtidig er det behov for økt kunnskap og større forståelse for historiske traumer som konsekvens av fornorskningssaker når det gjelder helse, levekår og identitet i den samiske befolkningen. Slik kunnskap er essensiell for å bote på skader og forebygge fremtidig uheld.

Kommisjonen kommer med en klar oppfordring til alle samfunnsaktører som er berørt av deres granskning, om at de har et selvstendig ansvar for å ta et oppgjør med egen historie og praksis. Sametinget vil be alle samfunnsaktører som berøres i denne saken om å følge kommisjonens oppfordring.

Kommisjonens forslag til tiltak

Tiltak 4.1: Kommisjonen slutter seg til forslagene fra Ytringsfrihetskommisjonen (NOU 2022:9) til tiltak for å motvirke hat og diskriminering overfor urfolk og minoriteter.

Sametinget støtter forslaget. Sametinget er glad for at Regjeringen har igangsatt et arbeid med å utarbeide en handlingsplan mot diskriminering av samer, og viser til *Sábme jállu – Sametingsmelding om likestilling* (sak 62/20) og *Sametingets Handlingsplan mot samehets* (sak 20/22). Sametinget forventer en styrket innsats mot samehets, ved at den inneholder et bredt sett av tiltak og friske midler. Sametinget viser også til videre til Ytringsfrihetskommisjonens anbefalinger til videre forskning.

Tiltak 4.6: Gjennom innhenting av personlige historier fra de berørte miljøene har kommisjonen erfart at det mangler en kultur- og språkkompetent beredskapsløsning for akutt, psykososial støtte for voksne. I dag finnes slik beredskap kun for barn. Kommisjonen mener det er behov for et sikkerhetsnett for miljøene som er berørt av fornuksningspolitikken og at en slik beredskap vil være særlig viktig under prosesser som fører frem mot forsoning.

Sametinget støtter vurderingen. Det er nødvendig å gi Sámi klinihikka og det underliggende SANKS (Samisk nasjonal kompetansetjeneste – psykisk helsevern og rus) muligheter til å utvikle sine behandlingstilbud til det samiske befolkningen, for å styrke deres arbeid med blant annet forebygging av psykisk uhelse, selvmord og rusmisbruk. Dette må gjøres gjennom å endre organiseringen av Sámi klinihikka, slik at den er i tråd med ILO konvensjon 169 art. 25. Videre må Sámi klinihikka få betydelig økte ressurser til både klinisk arbeid og SANKS sin kunnskapsproduksjon.

Tiltak 5.1: Som et ledd i Stortingets kontroll med forvaltningen bør det settes i gang en gjennomgang av manglende implementering av vedtak i det minoritetspolitiske feltet.

Forslaget til tiltak behandles i sin helhet i sak om pilar 5 Implementering av regelverk. Sametinget forventer i denne sammenheng en kartlegging av i hvilken grad samenes rettigheter, både etter norsk lov og folkerettslige forpliktelser, blir fulgt opp i helse- og sosialsektoren. Det gjelder eksempelvis samiske pasienters rett til et likeverdig helsetilbud, barns rettigheter i møte med barnevernet og rettighetene til samiske volds- og overgrepssatte. Kartleggingen må også inkludere en gjennomgang av hvordan overgangen mellom første- og andrelinjertjenesten fungerer og organiseringen av samisk spesialisthelsetjeneste.

Tiltak 5.6: For å bøte på manglende implementering og oppnå likeverdig tjenesteyting mener kommisjonen at det er nødvendig med en styrket innsats innen både oppvekst- og utdanningssektoren og helse- og omsorgssektoren på kommunalt nivå. Spesielt i møte med helsesektoren er det viktig at samer og kvener får bruke sitt morsmål.

Sametinget støtter kommisjonens forslag. Det er helt sentralt at samer får oppfylt sine rettigheter til å møte helsevesenet på sitt eget språk.

Tiltak 5.7: Kommisjonen ser behov for at det iverksettes tiltak for å sikre at samiske kvinner og barn blir fullt ut beskyttet og sikret mot psykisk, fysisk og seksuell vold.

Sametinget støtter kommisjonens vurdering, men vil samtidig poengtere at også samiske menn, på lik linje med samiske kvinner, opplever vold i mye større grad enn ikke-samiske menn. Det trengs også tiltak for å beskytte samiske menn fra vold. Det vises til Sametingets handlingsplan mot vold i samiske samfunn 2023 – 2025 (sak 55/23). Sametinget mener også at det er nødvendig å evaluere Jasska-prosjektet i Divtasvuodna/Tysfjord og vurdere videre oppfølging på bakgrunn av det.

Tiltak 5.8: Kommisjonen foreslår at kulturkompetente selvmordsforebyggende virksomheter styrkes.

Sametinget støtter kommisjonens vurdering. Selvmordsforebygging i samiske miljøer bør være en prioritert oppgave i ansvarlige myndigheters folkehelsearbeid. Det er sentralt å både styrke den samiske kulturkompetansen i selvmordsforebyggende virksomheter i hele Norge, og å styrke SANKS som nasjonal selvmordsforebyggende virksomhet.

Kommisjonens forslag utenfor kapittel 26 Tiltak

Tiltak: Det er behov for økt kunnskap og større forståelse for hvordan historiske traumer som konsekvens av fornorskningspolitikken har hatt, og fortsatt har, implikasjoner for helse, levekår og identitet for den kvenske/norskfinske, skogfinske og samiske befolkningen.

Sametinget støtter kommisjonens vurdering, og vil legge til det understreke det generelle behovet for kunnskap. Det trengs mer forskning på generasjonstraumer, interantlivets konsekvenser, internalisert rasisme, endrede mekanismer og sårbarhetsfaktorer i lys av fornorskningen. Sametinget ønsker å legge til at det trengs mer forskning på sammenhengen mellom fornorskningen og rusmisbruk.

Tiltak: Kommisjonen mener det er grunn til å se på om den alminnelige rettfærdsvederlagsordningen kan benyttes fremover.

Sametinget støtter kommisjonens anbefaling om å vurdere om ordningen for rettfærdsvederlag for samer og kvener med tapt skolegang, slik at flere får muligheten til å søke. Som del av dette mener Sameting at erstatningssummen bør økes, med tilbakevirkende kraft for de som tidligere har mottatt erstatning for tapt skolegang under andre verdenskrig. Sametinget vurderer at kommisjonens konklusjon med at ordningen har hatt en forsonende effekt for de som har mottatt erstatning, ikke er treffende på grunn av erstatningens lave størrelsesorden. Sametingsrådet understreker at det er viktig at dette spørsmålet behandles raskt, da menneskene det gjelder har ventet svært lenge på reell oppreisning.

Tiltak: Kommisjonen ser behov for økt kunnskap og forskning om behovene og tilbudene til samer og kvener/norskfinner med nedsatt funksjonsevne.

Sametinget støtter tiltaket, og erkjenner at det finnes utfordringer med å være dobbelt minoritet i det samiske samfunnet. Det trengs mer kunnskap om diskriminering, mobbing, hatytring, overgrep, psykiske utfordringer, tilgang til arbeidsliv og demokratisk deltakelse, og utfordringer med å tilgang til eget språk og kultur. Det er en mangel ved rapporten at den ikke har gransket hvorvidt statlig velferdspolitikken kan ha bidratt til fornorskning av minoriteter i minoriteten. Et eksempel er samer med funksjonsnedsettelse som ble sendt til spesialskoler og ble hardt rammet av fornorskningen da de ikke fikk lære seg samisk eller ha daglig tilgang til samisk kultur. Dette bør granskes spesielt.

Tiltak: Kommisjonen foreslår at Sametingene i Norge, Sverige og Finland inkluderes i det nordiske samarbeidet om funksjonshemming og funksjonsnedsettelse, og at lokalsamfunn forankres bedre og tettere i dette samarbeidet.

Sametinget støtter forslaget.

Tiltak: Det er derfor av stor betydning å få hevet den samiskspråklige og kulturelle kompetansen innenfor kriminalomsorgen, og ikke minst forsikre seg om kompetansen hos tjenesteytere.

Sametinget støtter forslaget. Sametinget tiltrer også kommisjonens vurdering av at etnisitet ikke fanges godt nok opp i inntaket for soning og mener at det er behov for å utrede hvordan etnisitet og språkbruk kan registreres på en måte som ivaretar personvernet, for eksempel gjennom inntakssamtalene til soning. Det hadde også vært av betydning om Politidirektoratet eller flere politidistrikter og konfliktråd gikk inn i nettverksforumet for justissektoren.

Sametingets forslag til tiltak

Tiltak: Forebygging av selvmord og rusmisbruk blant samer prioriteres i ansvarlige myndigheters folkehelsearbeid

Sametinget erkjenner at selvmord og rusmisbruk er samfunnsproblemer i det samiske samfunnet, og at fornorskningsskader kan være del av årsaksbildet. Derfor er det et stort behov for at samiske perspektiver innarbeides i det nasjonale folkehelsearbeidet, med vekt på både samisk historie-, kultur- og språkforståelse.

Tiltak: Styrke Senter for samisk helseforskning

Gjennom SAMINOR 3 legger Senter for samisk helseforskning til rette for å forske særskilt på fornorskningens

konsekvenser for den samiske folkehelse. I den forbindelse mener Sametinget at det er et stort behov for flere forskerårsverk ved senteret, slik at en sikrer at investeringen i SAMINOR 3 – i mange år fremover – bidrar til å skape ny kunnskap om den samiske folkehelse.

Tiltak: Styrke kunnskapen om og helsetilbudet til skeive samer

Sametinget mener det trengs mer kunnskap og bevissthet om fornorskningens påvirkning på skeive og på deres levekår i dagens samiske samfunn. Man vet for eksempel at statlige tiltak innenfor reindrifta førte til endringer i kjønnsroller og familiestrukturer, og samfunnet trenger å finne ut hvilken påvirkning dette har hatt på holdninger knyttet til kjønnsidentitet og seksuell orientering. Det er også viktig å styrke helsetilbudet til skeive samer.

Tiltak: Tverrfaglig utredning om styrking av samisk statistikk

Sametinget understreker at samer har en kollektiv rett til kunnskap om eget folk, og at det mangler statistikk om blant annet samers helse. Sametinget ber om et felles arbeid med Stortinget og regjeringen for å utrede hvordan dette behovet for statistikk kan dekkes i praksis.

Tiltak: Utrede eierskap og forvaltningsansvar for samiske menneskelige levninger

Sametinget ber Stortinget iverksette en utredning med mål om å overføre eierskap og forvaltningsansvar for alle samiske menneskelige levninger til samiske institusjoner. I mellomtiden må Stortinget sørge for at universitetsmuseene prioriterer de menneskelige ressursene som trengs for å bidra i gjenbegravningsprosesser.

Tiltak: Etablere en fjernkonsultasjonsordning med samisktalende leger

Mange har ikke tilgang til samiske fastleger i sitt nærområde. Sametinget mener at dette burde opprettes, og anser at det er naturlig å gi Sami klinihikka dette oppdraget. Det må følge med midler til dette.

Tiltak: Økt forskning på barnevernets praksis overfor samiske barn

Sametinget mener det trengs mer kunnskap om samiske barn under barnevernets omsorg, for å avdekke om de får sine rettigheter til samisk språk og kultur oppfylt. Det er av stor betydning å sikre at barn ikke blir fornorsket ved omsorgsoverdragelse.

Oppvekst-, omsorg- og utdanningskomiteen - 003/24

OOUK - vedtak:

Innledning

Sametingets oppvekst-, omsorg- og utdanningskomité har behandlet sak 003/24: Sannhet og forsoning - Menneskelig omkostninger.

Merknad

Merknad 1

Merknad fremmet av Norske samers riksforbund (NSR) og Senterpartiet (SP) ved Kirsten Inger Anti. Medlemmene fra NSR Piera Heaika Muotka, Maren Benedicte Nystad Storslett, Vidar Andersen, Mathias Eilert Olsen, Aili Guttorm og Jovna Vars Smuk stiller seg bak.

I døvemiljøet er det et utbredt syn at døve er en språklig minoritet med sin døvekultur. Norges Døveforbund (NDF) er en språkorganisasjon som jobber for at tegnspråk/mearkagiella skal ha en sterk stilling i samfunnet. Sametinget vil klargjøre at en anerkjenner døve som en språklig minoritet og derigjennom deres rett til selvdefinering. I saksfremlegget under "Menneskelige omkostninger", "Minoriteter i minoriteten" tredje avsnitt, er det ved en feil at Norges Døveforbund kan tolkes til å være koblet sammen med "mennesker med funksjonsnedsettelse".

Forslag

Forslag 1

Forslag fremmet av Norske samers riksforbund (NSR) og Senterpartiet (SP) ved Kirsten Inger Anti. Medlemmene fra NSR Piera Heaika Muotka, Maren Benedicte Nystad Storslett, Vidar Andersen, Mathias Eilert Olsen, Aili Guttorm og Jovna Vars Smuk stiller seg bak.

Tillegg under pkt 4.6.

I noen sammenhenger vil det offentlige helsevesenet ikke helt kunne nå alles behov. Mistillit til det offentlige kan gjøre at enkelte ikke ønsker å ta kontakt. Det må derfor jobbes med heling av psykisk helse ved å bygge opp lavterskeltilbud til samer som har behov for dette også utenfor de offentlige helsetilbudene.

Nytt tiltak: Tap av egne åndelige tradisjoner

Kommisjonen skriver at "kristningen kan betraktes som religiøs og kulturell assimilering, og den har påvirket menneskers forhold til religiøsitet og virkelighetsforståelse", og videre "Kristningen kan dermed sies å ha ført til tap av en del av minoritetenes egne åndelige tradisjoner".

Tap av åndelige tradisjoner er nevnt i rapporten, men det har ikke blitt foreslått konkrete tiltak på reparerende tiltak. I det videre arbeidet med reparasjon og forsoning er det viktig å se nærmere på hvilke konsekvenser av tap av egne åndelige tradisjoner har hatt på enkeltmennesket og samfunn.

Forslag 2

Forslag fremmet av Nordkalottfolket ved Kjetil Romsdal. Medlemmene fra Nordkalottfolket Knut Einar Kristiansen og May Kristin Knutsen stiller seg bak.

Erstatter rådets innstilling:

Sametinget mener Sannhets- og forsoningskommisjonen gir en god dokumentasjon av de menneskelige omkostningene av fornorskningsskader og urett. Sametinget mener det er god grunn til å konkludere med at fornorskningsskader og velferdsstatens svikt direkte og indirekte har bidratt til faktorer som enda i dag påvirker samers helse, levekår og livskvalitet negativt. Kommisjonen omtaler fornorskningssår, og dette mener Sametinget er et godt begrep for å beskrive traumer og menneskelige konsekvenser enkeltpersoner bærer på. Det samiske samfunnet på sin side bærer store fornorskningsskader.

Spørsmål som vold og overgrep, selvmordsadferd, hatefulle ytringer, diskriminering, tillitsmangel og rusmisbruk kan delvis anses som indirekte fornorskningsskader. Internatliv, raseforskning og barnevernsomsorg er faktorer fra fornorskningen som har skapt fornorskningssår. Sametinget har valgt å samle flere fornorskningssår og -skader i en samlet sak, på grunn av omfang og samlet belastning på vårt samfunn. Sametinget mener det trengs et stort sett med reparerende tiltak for å bøte på disse sår og skader etter fornorskningen.

Kommisjonen konkluderer med at fornorskningsskader i befolkninga bør anerkjennes som en folkehelseutfordring i samiske samfunn. Dette er Sametinget enig i. Samtidig er det behov for økt kunnskap og

større forståelse for historiske traumer som konsekvens av fornorskningspolitikken når det gjelder helse, levekår og identitet i den samiske befolkningen. Slik kunnskap er essensiell for å bøte på skader og forebygge fremtidig uhelse.

Kommisjonen kommer med en klar oppfordring til alle samfunnsaktører som er berørt av deres granskning, om at de har et selvstendig ansvar for å ta et oppgjør med egen historie og praksis. Sametinget vil be alle samfunnsaktører som berøres i denne saken om å følge kommisjonens oppfordring.

Kommisjonens forslag til tiltak

Tiltak 4.1: Kommisjonen slutter seg til forslagene fra Ytringsfrihetskommisjonen (NOU 2022:9) til tiltak for å motvirke hat og diskriminering overfor urfolk og minoriteter.

Sametinget støtter forslaget. Sametinget er glad for at Regjeringen har igangsatt et arbeid med å utarbeide en handlingsplan mot diskriminering av samer, og viser til Sábmme jállu – Sametingsmelding om likestilling (sak 62/20) og Sametingets Handlingsplan mot samehets (sak 20/22). Sametinget forventer en styrket innsats mot samehets, ved at den inneholder et bredt sett av tiltak og friske midler. Sametinget viser også til videre til Ytringsfrihetskommisjonens anbefalinger til videre forskning.

Tiltak 4.6: Gjennom innhenting av personlige historier fra de berørte miljøene har kommisjonen erfart at det mangler en kultur- og språkkompetent beredskapsløsning for akutt, psykososial støtte for voksne. I dag finnes slik beredskap kun for barn. Kommisjonen mener det er behov for et sikkerhetsnett for miljøene som er berørt av fornorskningspolitikken og at en slik beredskap vil være særlig viktig under prosesser som fører frem mot forsoning.

Sametinget støtter vurderingen. Det er nødvendig å gi Sámi klinihikka og det underliggende SANKS (Samisk nasjonal kompetansetjeneste – psykisk helsevern og rus) muligheter til å utvikle sine behandlingstilbud til det samiske befolkningen, for å styrke deres arbeid med blant annet forebygging av psykisk uhelse, selvmord og rusmisbruk.

Samtidig er det kjent at denne type kompetanse er en knapphetsressurs både i majoritetssamfunnet og i det samiske samfunnet. Sametinget mener det må utstrakt samhandling og kompetanseløft i den øvrige delen av spesialisthelsetjenesten for å sikre at samer også utenfor flertallssamiske områder får et likeverdig helsetilbud. Sametingets forslag til øvrige tiltak under tiltak 4.6:

Tiltak: Etablere en fjernkonsultasjonsordning med samisktalende leger

Mange har ikke tilgang til samiske fastleger i sitt nærområde. Sametinget mener at dette burde opprettes, og anser at det er naturlig å gi Sami klinihikka dette oppdraget. Det må følge med midler til dette.

Tiltak 5.1: Som et ledd i Stortingets kontroll med forvaltningen bør det settes i gang en gjennomgang av manglende implementering av vedtak i det minoritetspolitiske feltet.

Forslaget til tiltak behandles i sin helhet i sak om pilar 5 Implementering av regelverk. Sametinget forventer i denne sammenheng en kartlegging av i hvilken grad samenes rettigheter, både etter norsk lov og folkerettslige forpliktelser, blir fulgt opp i helse- og sosialsektoren. Det gjelder eksempelvis samiske pasienters rett til et likeverdig helsetilbud, barns rettigheter i møte med barnevernet og rettighetene til samiske volds- og overgrepsofsatte. Kartleggingen må også inkludere en gjennomgang av hvordan overgangen mellom første- og andrelinjetjenesten fungerer og organiseringen av samisk spesialisthelsetjeneste.

Tiltak 5.6: For å bøte på manglende implementering og oppnå likeverdig tjenesteyting mener kommisjonen at det er nødvendig med en styrket innsats innen både oppvekst- og utdanningssektoren og helse- og omsorgssektoren på kommunalt nivå. Spesielt i møte med helsesektoren er det viktig at samer og kvener får bruke sitt morsmål.

Sametinget støtter kommisjonens forslag. Det er helt sentralt at samer får oppfylt sine rettigheter til å møte helsevesenet på sitt eget språk.

Tiltak 5.7: Kommisjonen ser behov for at det iverksettes tiltak for å sikre at samiske kvinner og barn blir fullt ut beskyttet og sikret mot psykisk, fysisk og seksuell vold.

Sametinget støtter kommisjonens vurdering, men vil samtidig poengtere at også samiske menn, på lik linje med samiske kvinner, opplever vold i mye større grad enn ikke-samiske menn. Det trengs også tiltak for å beskytte samiske menn fra vold. Det vises til Sametingets handlingsplan mot vold i samiske samfunn 2023 – 2025 (sak 55/23). Sametinget mener Jasska-prosjektets forslag til tiltak må implementeres i det forebyggende arbeidet og i hjelpeapparatet.

Tiltak 5.8: Kommisjonen foreslår at kulturkompetente selvmordsforebyggende virksomheter styrkes. Sametinget støtter kommisjonens vurdering. Selvmordsforebygging i samiske miljøer bør være en prioritert oppgave i ansvarlige myndigheters folkehelsearbeid. Det er sentralt å både styrke den samiske kulturkompetansen i selvmordsforebyggende virksomheter i hele Norge, og å styrke SANKS som nasjonal selvmordsforebyggende virksomhet. Samtidig vil Sametinget påpeke nødvendigheten av at SANKS kompetanse benyttes i den øvrige spesialisthelsetjenesten for å sikre likeverdig helsetjeneste til samer uavhengig av bosted Sametingets forslag til øvrige tiltak under tiltak 5.8:

Tiltak: Forebygging av selvmord og rusmisbruk blant samer prioriteres i ansvarlige myndigheters folkehelsearbeid Sametinget erkjenner at selvmord og rusmisbruk er samfunnsproblemer i det samiske samfunnet, og at fornorskningsskader kan være del av årsaksbildet. Derfor er det et stort behov for at samiske perspektiver innarbeides i det nasjonale folkehelsearbeidet, med vekt på både samisk historie-, kultur- og språkforståelse.

Kommisjonens forslag utenfor kapittel 26 Tiltak

Tiltak: Det er behov for økt kunnskap og større forståelse for hvordan historiske traumer som konsekvens av fornorskningspolitikken har hatt, og fortsatt har, implikasjoner for helse, levekår og identitet for den kvenske/norskfinske, skogfinske og samiske befolkningen.

Styrke Senter for samisk helseforskning

Sametinget støtter kommisjonens vurdering, og vil legge til det understreke det generelle behovet for kunnskap. Det trengs mer forskning på generasjonstraumer, interantlivets konsekvenser, internalisert rasisme, endrede mekanismer og sårbarhetsfaktorer i lys av fornorskningen. Sametinget ønsker å legge til at det trengs mer forskning på sammenhengen mellom fornorskningen og rusmisbruk. Gjennom SAMINOR 3 legger Senter for samisk helseforskning til rette for å forske særskilt på fornorskningens konsekvenser for den samiske folkehelse. I den forbindelse mener Sametinget at det er et stort behov for flere forskerårsverk ved senteret, slik at en sikrer at investeringen i SAMINOR 3 – i mange år fremover – bidrar til å skape ny kunnskap om den samiske folkehelse.

Tiltak: Kommisjonen mener det er grunn til å se på om den alminnelige rettfærdsvederlagsordningen kan benyttes fremover.

Sametinget støtter kommisjonens anbefaling om å vurdere om ordningen for rettfærdsvederlag for samer og kvener med tapt skolegang, slik at flere får muligheten til å søke. Som del av dette mener Sameting at erstatningssummen bør økes, med tilbakevirkende kraft for de som tidligere har mottatt erstatning for tapt skolegang under andre verdenskrig. Sametinget vurderer at kommisjonens konklusjon med at ordningen har hatt en forsonende effekt for de som har mottatt erstatning, ikke er treffende på grunn av erstatningens lave størrelsesorden. Sametingsrådet understreker at det er viktig at dette spørsmålet behandles raskt, da menneskene det gjelder har ventet svært lenge på reell oppreisning.

Tiltak: Kommisjonen ser behov for økt kunnskap og forskning om behovene og tilbudene til samer og kvener/norskfinner med nedsatt funksjonsevne.

Sametinget støtter tiltaket, og erkjenner at det finnes utfordringer med å være dobbelt minoritet i det samiske samfunnet. Det trengs mer kunnskap om diskriminering, mobbing, hatytring, overgrep, psykiske utfordringer, tilgang til arbeidsliv og demokratisk deltakelse, og utfordringer med å tilgang til eget språk og kultur. Det er en mangel ved rapporten at den ikke har gransket hvorvidt statlig velferdspolitikken kan ha bidratt til fornorskning av minoriteter i minoriteten. Et eksempel er samer med funksjonsnedsettelse som ble sendt til spesialskoler og ble

hardt rammet av fornorskningen da de ikke fikk lære seg samisk eller ha daglig tilgang til samisk kultur. Dette bør granskes spesielt.

Tiltak: Kommisjonen foreslår at Sametingene i Norge, Sverige og Finland inkluderes i det nordiske samarbeidet om funksjonshemming og funksjonsnedsettelse, og at lokalsamfunn forankres bedre og tettere i dette samarbeidet.

Sametinget støtter forslaget.

Tiltak: Det er derfor av stor betydning å få hevet den samiskspråklige og kulturelle kompetansen innenfor kriminalomsorgen, og ikke minst forsikre seg om kompetansen hos tjenesteytere.

Sametinget støtter forslaget. Sametinget tiltrer også kommisjonens vurdering av at kulturbakgrunn ikke fanges godt nok opp i inntaket for soning og mener at det er behov for å utrede hvordan kulturbakgrunn og språkbruk kan registreres på en måte som ivaretar personvernet, for eksempel gjennom inntakssamtalene til soning. Det hadde også vært av betydning om Politidirektoratet eller flere politidistrikter og konfliktråd gikk inn i nettverksforumet for justissektoren.

Tiltak: Styrke kunnskapen om og helsetilbudet til skeive samer

Sametinget mener det trengs mer kunnskap og bevissthet om fornorskningens påvirkning på skeive og på deres levekår i dagens samiske samfunn. Man vet for eksempel at statlige tiltak innenfor reindrifta førte til endringer i kjønnsroller og familiestrukturer, og samfunnet trenger å finne ut hvilken påvirkning dette har hatt på holdninger knyttet til kjønnsidentitet og seksuell orientering. Det er også viktig å styrke helsetilbudet til skeive samer.

Tiltak: Tverrfaglig utredning om styrking av samisk statistikk

Sametinget understreker at samer har en kollektiv rett til kunnskap om eget folk, og at det mangler statistikk om blant annet samers helse. Sametinget ber om et felles arbeid med Stortinget og regjeringen for å utrede hvordan dette behovet for statistikk kan dekkes i praksis.

Tiltak: Utrede eierskap og forvaltningsansvar for samiske menneskelige levninger

Sametinget ber Stortinget iverksette en utredning med mål om å overføre eierskap og forvaltningsansvar for alle samiske menneskelige levninger til samiske institusjoner. I mellomtiden må Stortinget sørge for at universitetsmuseene prioriterer de menneskelige ressursene som trengs for å bidra i gjenbegravningsprosesser.

Tiltak: Økt forskning på barnevernets praksis overfor samiske barn

Sametinget mener det trengs mer kunnskap om samiske barn under barnevernets omsorg, for å avdekke om de får sine rettigheter til samisk språk og kultur oppfylt. Det er av stor betydning å sikre at barn ikke blir fornorsket ved omsorgsoverdragelse. Samtidig må det i slike saker være barnets omsorgsbehov som må være i fokus.

Forslag 3

Forslag fremmet av Arbeiderpartiet ved Ann-Britt Eira Sara. Medlemmet fra Arbeiderpartiet Tom Sottinen stiller seg bak.

Helhetlig forslag, erstatter sametingsrådets innstilling:

Sametinget mener Sannhets- og forsoningskommisjonen gir en god dokumentasjon av de menneskelige omkostningene av fornorskningens politikk og urett. Sametinget mener det er god grunn til å konkludere med at fornorskningens politikk og velferdsstatens svikt direkte og indirekte har bidratt til faktorer som enda i dag negativt påvirker samers helse, levekår og livskvalitet. Kommisjonen omtaler fornorskningssår, og dette mener Sametinget er et godt begrep for å beskrive traumer og menneskelige konsekvenser enkeltpersoner bærer på.

Det samiske samfunnet på sin side bærer store fornorskningsskader.

Sametinget støtter kommisjonens vurderinger og forslag til tiltak. Sametinget påpeker at rapporten ikke representerer et fullstendig bilde av historien, og heller ikke inneholder en uttømmende liste over tiltak som kan eller vil bli nødvendig for reparasjoner og forsoning.

Forslag 4

Forslag fremmet av Samefolkets parti ved Ann-Elise Finbog.

Nytt tredje avsnitt under punktet barnevern

Likevel må det slås fast at samiske barn har rett til en oppvekst som tar utgangspunkt i samisk språk og kultur. Denne retten følger også barn som er under barnevernets omsorg.

Det er liten kunnskap om samisk språk og kultur innenfor alle nivåer i barnevernstjenesten, spesielt utenfor de samiske kjerneområder. Barnevernet må ha kulturkompetanse som det bærende element i sitt arbeid.

Barnevernstjenesten må reformeres til en barnesensitiv tjeneste basert på internasjonale prinsipper forankret i FN og alle som jobber med barn og barnevern må ha kjennskap til FN's barnekonvensjon og sørge for at konvensjonens intensjoner og artikler etterfølges.

Manglende tillit og frykt for barnevernet finnes i samiske miljøer. Barn av samiske foreldre har dog særskilte rettigheter gjennom internasjonale konvensjoner. Herunder kommer retten til å bli plassert hos samisktalende fosterforeldre ved eventuelle omsorgsovertagelser.

Forskning omkring disse temaene er viktig. Pr. i dag er det mangel på forskningsbasert litteratur om denne problematikken. Økt forskning må iverksettes med fokus på barnevernets praksis overfor samiske barn. Det er nødvendig for å synliggjøre samiske barns rettigheter og behov.

Komiteens tilråding

Komiteen hadde ingen flere merknader eller forslag og råder Sametinget til å vedta følgende: Sametinget støtter for øvrig Sametingsrådets forslag til innstilling.

Sametingets plenum _006/24

Merknad 2 - Samefolkets Parti, representanten Ann-Elise Finbog, NSR, Senterpartiet og Ávjuvári flyttsameliste

Barnevern

Samiske barn har rett til en oppvekst som tar utgangspunkt i samisk språk og kultur. Denne retten følger også barn som er under barnevernets omsorg.

Det er liten kunnskap om samisk språk og kultur innenfor alle nivåer i barnevernstjenesten, spesielt utenfor de samiske kjerneområder. Barnevernet må ha kulturkompetanse som det bærende element i sitt arbeid.

Barnevernstjenesten må reformeres til en barnesensitiv tjeneste basert på internasjonale prinsipper forankret i FN og alle som jobber med barn og barnevern må ha kjennskap til FN's barnekonvensjon og sørge for at konvensjonens intensjoner og artikler etterfølges.

Manglende tillit og frykt for barnevernet finnes i samiske miljøer. Barn av samiske foreldre har dog særskilte rettigheter gjennom Den europeiske menneskerettskonvensjon. Herunder kommer retten til å bli plassert hos samisktalende fosterforeldre ved eventuelle omsorgsovertagelser.

Forskning omkring disse temaene er viktig. Pr. i dag er det mangel på forskningsbasert litteratur om denne problematikken. Økt forskning må iverksettes med fokus på barnevernets praksis overfor samiske barn. Det er

nødvendig for å synliggjøre samiske barns rettigheter og behov.

Støtte til merknad

Ávjuvári flyttsameliste støtter merknad 1.

Forslag 5 - Representant Arthur Tørfoss, FrP

Rapporten Sannhet- og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskningsspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner gir en grundig gjennomgang av fornorskningshistorien.

Rapporten gir et solid grunnlag for at norske myndigheter og andre kan ta et oppgjør med fornorskningsspolitikken.

Rapporten tas for øvrig til orientering.

Saken påbegynt 06.03.24.kl. 15.10.

Votering

Av 39 representanter var 34 til stede. Voteringen ble gjennomført i følgende rekkefølge:

- Forslag 5 ble forkastet med 33 mot 1 stemmer
- Forslag 3 ble forkastet med 27 mot 7 stemmer
- Forslag 2 ble forkastet med 26 mot 8 stemmer
- Forslag 1 ble vedtatt med 18 mot 16 stemmer
- Oppvekst-, omsorg- og utdanningskomiteens tilråkning ble vedtatt med 19 mot 15 stemmer

Protokolltilførsler

Det ble ikke fremmet noen protokolltilførsler i saken.

Taleliste og replikkordskifte

	Innlegg	Replikk
1	Kirsten Inger Anti, saksordfører	
2	Kjetil Romsdal	Maren Benedicte Nystad Storslett
3	Arthur Johan Tørfoss	Maren Benedicte Nystad Storslett
		Vidar Andersen
	Arthur Johan Tørfoss	
4	Jovna Vars Smuk	
5	Ronny Wilhelmsen	
6	Ann-Elise Finbog	Maren Benedicte Nystad Storslett
	Ann-Elise Finbog	
7	Vidar Andersen	
8	Kristin Sara	

9	Arild Pettersen Inga	Vidar Andersen
		Maren Benedicte Nystad Storslett
	Arild Pettersen Inga	
10	Ann-Elise Finbog	
11	Mathias Eilert Olsen	
12	Beaska Niillas	
13	Kirsten Inger Anti	
14	John Mathis Utsi	
15	Ole Henrik Bjørkmo Lifjell	
16	Ann-Elise Finbog	Vidar Andersen
	Ann-Elise Finbog	
17	Sara Katrine Aleksandersen	
18	Arild Pettersen Inga	Vidar Andersen
		Maren Benedicte Nystad Storslett
		Piera Heaika Muotka
	Arild Pettersen Inga	
19	Runar Myrnes Balto	
20	Beaska Niillas	Arild Pettersen Inga
	Beaska Niillas	
21	Kirsten Inger Anti, saksordfører	

SP - vedtak:

Sametinget mener Sannhets- og forsoningskommisjonen gir en god dokumentasjon av de menneskelige omkostningene av fornorskningsskader og urett. Sametinget mener det er god grunn til å konkludere med at fornorskningsskader og velferdsstatens svikt direkte og indirekte har bidratt til faktorer som enda i dag påvirker samers helse, levekår og livskvalitet negativt. Kommisjonen omtaler fornorskningssår, og dette mener Sametinget er et godt begrep for å beskrive traumer og menneskelige konsekvenser enkeltpersoner bærer på. Det samiske samfunnet på sin side bærer store fornorskningsskader.

Spørsmål som vold og overgrep, selvmordsadferd, hatefulle ytringer, diskriminering, tillitsmangel og rusmisbruk kan delvis anses som indirekte fornorskningsskader. Internatliv, raseforskning og barnevernsomsorg er faktorer fra fornorskningen som har skapt fornorskningssår. Sametinget har valgt å samle flere fornorskningssår og -skader i en samlet sak, på grunn av omfang og samlet belastning på vårt samfunn. Sametinget mener det trengs et stort sett med reparerende tiltak for å bøte på disse sår og skader etter fornorskningen.

Kommisjonen konkluderer med at fornorskningsskader i befolkninga bør anerkjennes som en folkehelseutfordring i samiske samfunn. Dette er Sametinget enig i. Samtidig er det behov for økt kunnskap og større forståelse for historiske traumer som konsekvens av fornorskningsskader når det gjelder helse, levekår og identitet i den samiske befolkningen. Slik kunnskap er essensiell for å bøte på skader og forebygge fremtidig uhelse.

Kommisjonen kommer med en klar oppfordring til alle samfunnsaktører som er berørt av deres granskning, om at de har et selvstendig ansvar for å ta et oppgjør med egen historie og praksis. Sametinget vil be alle samfunnsaktører som berøres i denne saken om å følge kommisjonens oppfordring.

Kommisjonens forslag til tiltak

Tiltak 4.1: Kommisjonen slutter seg til forslagene fra Ytringsfrihetskommisjonen (NOU 2022:9) til tiltak for å motvirke hat og diskriminering overfor urfolk og minoriteter.

Sametinget støtter forslaget. Sametinget er glad for at Regjeringen har igangsatt et arbeid med å utarbeide en

handlingsplan mot diskriminering av samer, og viser til *Sábme jállu – Sametingsmelding om likestilling* (sak 62/20) og *Sametingets Handlingsplan mot samehets* (sak 20/22). Sametinget forventer en styrket innsats mot samehets, ved at den inneholder et bredt sett av tiltak og friske midler. Sametinget viser også til videre til Ytringsfrihetskommisjonens anbefalinger til videre forskning.

Tiltak 4.6: Gjennom innhenting av personlige historier fra de berørte miljøene har kommisjonen erfart at det mangler en kultur- og språkkompetent beredskapsløsning for akutt, psykososial støtte for voksne.

I dag finnes slik beredskap kun for barn. Kommisjonen mener det er behov for et sikkerhetsnett for miljøene som er berørt av fornorskningspolitikken og at en slik beredskap vil være særlig viktig under prosesser som fører frem mot forsoning.

Sametinget støtter vurderingen. Det er nødvendig å gi Sámi klinihikka og det underliggende SANKS (Samisk nasjonal kompetansetjeneste – psykisk helsevern og rus) muligheter til å utvikle sine behandlingstilbud til det samiske befolkningen, for å styrke deres arbeid med blant annet forebygging av psykisk uhelse, selvmord og rusmisbruk. Dette må gjøres gjennom å endre organiseringen av Sámi klinihikka, slik at den er i tråd med ILO konvensjon 169 art. 25. Videre må Sámi klinihikka få betydelig økte ressurser til både klinisk arbeid og SANKS sin kunnskapsproduksjon.

I noen sammenhenger vil det offentlige helsevesenet ikke helt kunne nå alles behov. Mistillit til det offentlige kan gjøre at enkelte ikke ønsker å ta kontakt. Det må derfor jobbes med heling av psykisk helse ved å bygge opp lavterskeltilbud til samer som har behov for dette også utenfor de offentlige helsetilbudene.

Tiltak 5.1: Som et ledd i Stortingets kontroll med forvaltningen bør det settes i gang en gjennomgang av manglende implementering av vedtak i det minoritetspolitiske feltet.

Forslaget til tiltak behandles i sin helhet i sak om pilar 5 Implementering av regelverk. Sametinget forventer i denne sammenheng en kartlegging av i hvilken grad samenes rettigheter, både etter norsk lov og folkerettslige forpliktelser, blir fulgt opp i helse- og sosialsektoren. Det gjelder eksempelvis samiske pasienters rett til et likeverdig helsetilbud, barns rettigheter i møte med barnevernet og rettighetene til samiske volds- og overgrepsofsatte. Kartleggingen må også inkludere en gjennomgang av hvordan overgangen mellom første- og andrelinjetjenesten fungerer og organiseringen av samisk spesialisthelsetjeneste.

Tiltak 5.6: For å bøte på manglende implementering og oppnå likeverdig tjenesteyting mener kommisjonen at det er nødvendig med en styrket innsats innen både oppvekst- og utdanningssektoren og helse- og omsorgssektoren på kommunalt nivå. Spesielt i møte med helsesektoren er det viktig at samer og kvener får bruke sitt morsmål.

Sametinget støtter kommisjonens forslag. Det er helt sentralt at samer får oppfylt sine rettigheter til å møte helsevesenet på sitt eget språk.

Tiltak 5.7: Kommisjonen ser behov for at det iverksettes tiltak for å sikre at samiske kvinner og barn blir fullt ut beskyttet og sikret mot psykisk, fysisk og seksuell vold.

Sametinget støtter kommisjonens vurdering, men vil samtidig poengtere at også samiske menn, på lik linje med samiske kvinner, opplever vold i mye større grad enn ikke-samiske menn. Det trengs også tiltak for å beskytte samiske menn fra vold. Det vises til Sametingets handlingsplan mot vold i samiske samfunn 2023 – 2025 (sak 55/23). Sametinget mener også at det er nødvendig å evaluere Jasska-prosjektet i Divtasvuodna/Tysfjord og vurdere videre oppfølging på bakgrunn av det.

Tiltak 5.8: Kommisjonen foreslår at kulturkompetente selvmordsforebyggende virksomheter styrkes.

Sametinget støtter kommisjonens vurdering. Selvmordsforebygging i samiske miljøer bør være en prioritert oppgave i ansvarlige myndigheters folkehelsearbeid. Det er sentralt å både styrke den samiske kulturkompetansen i selvmordsforebyggende virksomheter i hele Norge, og å styrke SANKS som nasjonal

selvmordsforebyggende virksomhet.

Kommisjonens forslag utenfor kapittel 26 Tiltak

Tiltak: Det er behov for økt kunnskap og større forståelse for hvordan historiske traumer som konsekvens av fornorskningspolitikken har hatt, og fortsatt har, implikasjoner for helse, levekår og identitet for den kvenske/norskfinske, skogfinske og samiske befolkningen.

Sametinget støtter kommisjonens vurdering, og vil legge til det understreke det generelle behovet for kunnskap. Det trengs mer forskning på generasjonstraumer, interantlivets konsekvenser, internalisert rasisme, endrede mekanismer og sårbarhetsfaktorer i lys av fornorskningen. Sametinget ønsker å legge til at det trengs mer forskning på sammenhengen mellom fornorskningen og rusmisbruk.

Tiltak: Kommisjonen mener det er grunn til å se på om den alminnelige rettfærdsvederlagsordningen kan benyttes fremover.

Sametinget støtter kommisjonens anbefaling om å vurdere om ordningen for rettfærdsvederlag for samer og kvener med tapt skolegang, slik at flere får muligheten til å søke. Som del av dette mener Sameting at erstatningssummen bør økes, med tilbakevirkende kraft for de som tidligere har mottatt erstatning for tapt skolegang under andre verdenskrig. Sametinget vurderer at kommisjonens konklusjon med at ordningen har hatt en forsonende effekt for de som har mottatt erstatning, ikke er treffende på grunn av erstatningens lave størrelsesorden. Sametingsrådet understreker at det er viktig at dette spørsmålet behandles raskt, da menneskene det gjelder har ventet svært lenge på reell oppreisning.

Tiltak: Kommisjonen ser behov for økt kunnskap og forskning om behovene og tilbudene til samer og kvener/norskfinner med nedsatt funksjonsevne.

Sametinget støtter tiltaket, og erkjenner at det finnes utfordringer med å være dobbelt minoritet i det samiske samfunnet. Det trengs mer kunnskap om diskriminering, mobbing, hatytring, overgrep, psykiske utfordringer, tilgang til arbeidsliv og demokratisk deltakelse, og utfordringer med å tilgang til eget språk og kultur. Det er en mangel ved rapporten at den ikke har gransket hvorvidt statlig velferdspolitikken kan ha bidratt til fornorskning av minoriteter i minoriteten. Et eksempel er samer med funksjonsnedsettelse som ble sendt til spesialskoler og ble hardt rammet av fornorskningen da de ikke fikk lære seg samisk eller ha daglig tilgang til samisk kultur. Dette bør granskes spesielt.

Tiltak: Kommisjonen foreslår at Sametingene i Norge, Sverige og Finland inkluderes i det nordiske samarbeidet om funksjonshemming og funksjonsnedsettelse, og at lokalsamfunn forankres bedre og tettere i dette samarbeidet.

Sametinget støtter forslaget.

Tiltak: Det er derfor av stor betydning å få hevet den samiskspråklige og kulturelle kompetansen innenfor kriminalomsorgen, og ikke minst forsikre seg om kompetansen hos tjenesteytere.

Sametinget støtter forslaget. Sametinget tiltrer også kommisjonens vurdering av at etnisitet ikke fanges godt nok opp i inntaket for soning og mener at det er behov for å utrede hvordan etnisitet og språkbruk kan registreres på en måte som ivaretar personvernet, for eksempel gjennom inntakssamtalene til soning. Det hadde også vært av betydning om Politidirektoratet eller flere politidistrikter og konfliktråd gikk inn i nettverksforumet for justissektoren.

Sametingets forslag til tiltak

Tiltak: Forebygging av selvmord og rusmisbruk blant samer prioriteres i ansvarlige myndigheters folkehelsearbeid

Sametinget erkjenner at selvmord og rusmisbruk er samfunnsproblemer i det samiske samfunnet, og at fornorskningsskader kan være del av årsaksbildet. Derfor er det et stort behov for at samiske perspektiver innarbeides i det nasjonale folkehelsearbeidet, med vekt på både samisk historie-, kultur- og språkforståelse.

Tiltak: Styrke Senter for samisk helseforskning

Gjennom SAMINOR 3 legger Senter for samisk helseforskning til rette for å forske særskilt på fornorskningens konsekvenser for den samiske folkehelse. I den forbindelse mener Sametinget at det er et stort behov for flere forskerårsverk ved senteret, slik at en sikrer at investeringen i SAMINOR 3 – i mange år fremover – bidrar til å skape ny kunnskap om den samiske folkehelse.

Tiltak: Styrke kunnskapen om og helsetilbudet til skeive samer

Sametinget mener det trengs mer kunnskap og bevissthet om fornorskningens påvirkning på skeive og på deres levekår i dagens samiske samfunn. Man vet for eksempel at statlige tiltak innenfor reindrifta førte til endringer i kjønnsroller og familiestrukturer, og samfunnet trenger å finne ut hvilken påvirkning dette har hatt på holdninger knyttet til kjønnsidentitet og seksuell orientering. Det er også viktig å styrke helsetilbudet til skeive samer.

Tiltak: Tverrfaglig utredning om styrking av samisk statistikk

Sametinget understreker at samer har en kollektiv rett til kunnskap om eget folk, og at det mangler statistikk om blant annet samers helse. Sametinget ber om et felles arbeid med Stortinget og regjeringen for å utrede hvordan dette behovet for statistikk kan dekkes i praksis.

Tiltak: Utrede eierskap og forvaltningsansvar for samiske menneskelige levninger

Sametinget ber Stortinget iverksette en utredning med mål om å overføre eierskap og forvaltningsansvar for alle samiske menneskelige levninger til samiske institusjoner. I mellomtiden må Stortinget sørge for at universitetsmuseene prioriterer de menneskelige ressursene som trengs for å bidra i gjenbegravningsprosesser.

Tiltak: Etablere en fjernkonsultasjonsordning med samisktalende leger

Mange har ikke tilgang til samiske fastleger i sitt nærområde. Sametinget mener at dette burde opprettes, og anser at det er naturlig å gi Sami klinihikka dette oppdraget. Det må følge med midler til dette.

Tiltak: Økt forskning på barnevernets praksis overfor samiske barn

Sametinget mener det trengs mer kunnskap om samiske barn under barnevernets omsorg, for å avdekke om de får sine rettigheter til samisk språk og kultur oppfylt. Det er av stor betydning å sikre at barn ikke blir fornorsket ved omsorgsoverdragelse.

Tiltak: Tap av egne åndelige tradisjoner

Kommisjonen skriver at “kristningen kan betraktes som religiøs og kulturell assimilering, og den har påvirket menneskers forhold til religiøsitet og virkelighetsforståelse”, og videre “Kristningen kan dermed sies å ha ført til tap av en del av minoritetenes egne åndelige tradisjoner”.

Tap av åndelige tradisjoner er nevnt i rapporten, men det har ikke blitt foreslått konkrete tiltak på reparerende tiltak. I det videre arbeidet med reparasjon og forsoning er det viktig å se nærmere på hvilke konsekvenser av tap av egne åndelige tradisjoner har hatt på enkeltmennesket og samfunn.

Sametinget støtter for øvrig Sametingsrådets forslag til innstilling.

Saken ble avsluttet 06.03.24.kl. 17.15.

